

Németh Csaba

Egy zsidó hölgy a 20. század társadalmi közéletében Györgyey Illésné életútja

Bevezetés

A hagyományos közép-európai askenázi zsidó közösségekben a vallási tradíciók által kijelölt női szerepek nem sokban tértek el a nem zsidó társadalom nőtagjaira vonatkozó hagyományos elvárásoktól. A nők legfontosabb feladata az otthon biztonságának megteremtése, a gyermekszülés- és nevelés volt.¹ A 19. században azonban ezek a szerepek fokozatosan átalakultak. A nők számára is lehetővé vált a tanulás, illetve a zsidó és nem zsidó közéletben való részvétel, ami leginkább a jótékonyág területén kínált lehetőségeket, de a kultúra és művelődés ápolásában is megmutatkozott.² Jelen tanulmány egy olyan nagypolgári

-
- Németh Csaba doktorandusz, Debreceni Egyetem, Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola Történelmi Doktori Program, e-mail: nemethcsaba750716@gmail.com Németh Csaba doktorandusz, Debreceni Egyetem, Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola Történelmi Doktori Program, e-mail: nemethcsaba750716@gmail.com
- 1 A zsidó vallási előírások közül három vonatkozott a nőkre: a szombati gyertyák meggyújtása, a konyha rituális tisztaságának fenntartása, valamint a rituális fürdőben való havonkénti megtisztulás. Fenyves Katalin: *Jákob háza Magyarországon. A zsidó női vallásosság alakulása a 19. században*. In: Glässer Norbert – Zima András (szerk.): *Hagyományláncolat és modernitás*. Szeged: Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, 2014. 260; Hyman, Paula E.: *Gender and Assimilation in Modern Jewish History. The Roles and Representation of women*. Seattle – London: University of Washington Press, 1995; Baader, Benjamin Maria: *Inventing Bourgeois Judaism: Jewish Culture, Gender and Religion in Germany, 1800–1870*. Bloomington: Indiana University Press, 2004.
  - 2 Fenyves Katalin: *A magyar zsidó nő. A felekezeti sajtó nőképe a 19–20. század fordulóján*. In: Bíró Zsuzsanna Hanna – Nagy Péter Tibor (szerk.): *Zsidóság – tradicionalitás, modernitás. Tisztelgő kötet Karády Viktor 75. születésnapja alkalmából*. Budapest: Wesley János Lelkészképző Főiskola, 2012. 105–118. A témáról bővebben lásd Karády Viktor: *A nők a modern felsőbb iskolázás korai fázisában*. In: *Uő.: Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (1867–1945)*. Budapest: Replika, 1997. 57–74; Konrád Miklós: *A pesti zsidó nő mint allegória. A zsidó nő ábrázolása a századforduló magyar irodalmában*. In: Toronyi Zsuzsanna (szerk.): *A zsidó nő*. Budapest: Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, 2002. 11–27; Lendvai Zsóka: „...Minden nők között a legjobb...” A nő szerepváltozása a zsidóság történetében. *Múlt és Jövő*, 18. 2007/2. 116–120.

zsidó nő életútjának bemutatására vállalkozik, aki élete végéig hű maradt az izraelita valláshoz, de a szélesebb társadalmi közeg elvárásainak is igyekezett megfelelni. Ez a kettősség azért kíván több figyelmet, mert a zsidó nagypolgárságot a 19. század végén a magyarosodással, az anyagi gyarapodással és társadalmi felemelkedéssel párhuzamosan egyre inkább a vallási hagyományoktól való jelentős eltávolodás és a hitközségi élet iránti fokozódó közöny jellemezte.³ Tanulmányomban arra keresem a választ, miként lehetett egy személyben a két elvárásnak megfelelni, továbbá milyen lelki tényezők nehezíthették egy hívő ember számára a vallási identitásának megtartását. Alanyválasztásom oka a lakóhelyem történetének kutatása iránt táplált elkötelezettségemből fakad: Györgyey Illésné született Deutsch Ida családjával a férje által felépített kastélyban, a Pest megyei Tápiógyörgyén élt.⁴

Deutsch Ida felmenői és családi háttere

Az izraelita felekezeti anyakönyvek szerint Deutsch Ida apai nagyapja, Deutsch József 1809-ben született a Veszprém megyei Szilasbalháson (ma Mezőszilas), 1893. április 13-án 84 éves korában halt meg Budapesten.⁵ Szegény falusi ember volt, aki vándorkereskedőként szerzett magának vagyont. Emlékei szerint fiatal gyermekként kis ládikával az oldalán faluról falura járt, miközben fűzöt, pántlikát, gombot és több efféle ap-

---

3 Konrád Miklós: Wahrmann Mór és gyermekei. Adalék a dualizmus kori zsidó nagypolgárság történetéhez. *Történelmi Szemle*, 2012. 441–468. A zsidó asszimilációról és a hazai nagypolgárság történetéről bővebben lásd Konrád Miklós: Vallásváltás és identitás. A kitért zsidók megítélésének változásai a dualizmus korában. *Századok*, 2009/3. 593–636; Hanák Péter: A lezáratlan per. A zsidóság asszimilációja a Monarchiában. In: Uő. (szerk.): *Zsidókérdés, asszimiláció, antiszemitizmus*. Budapest: Gondolat, 1984. 355–379; Karády Viktor: Zsidó identitás és asszimiláció Magyarországon. (Marjanucz László interjúja.) *Mozgó Világ*, 1988/8. 26–49; Kovács András: Az asszimilációs dilemma. *Világosság*, 1988. 605–612; Varga László: A hazai nagyburzsoázia történetéből. *Valóság*, 1983. március 1. 75–88.

4 Györgyey Illésné emlékének felidézésére korábban a község helytörténésze, Bihari József (1933–2022) vállalkozott, aki műveiben rendszeresen foglalkozott a Györgyey család történetével, mély hatást gyakorolva a téma iránti érdeklődésem kialakulására. A jelen munka egy tágabb kutatás részét képezi, amely „Egy sikeres zsidó integrációs kísérlet: a Tafler-Györgyey család a polgári kor Magyarországn” című doktori disszertáció elkészítését szolgálja. Az életút feltárásához többféle forrástípust használtam fel: levéltári források, sajtóanyag, a Györgyey család megőrzésében lévő dokumentumok és fényképek. Szóbeli forrásközlőm volt Györgyey Illésné unokája, Györgyey János, aki személyes emlékeinek közreadásával segítette a tanulmány megírását.

5 Israelitische Kirche, Kirchengemeinde Pest, Sterberegister, 1892–1893, 53. Band, 203. lap.

róságot árulgatott. Egyik ilyen barangolása alkalmával talált ezüstpénz beváltásával alapozta meg későbbi vagyonát.⁶ Más forrás szerint lókereskedésből gazdagodott meg a Tolna megyei Zombán,⁷ ahol gőzmalmot is működtetett.⁸ Az 1880-as években a Szekszárd közeli Janya-pusztát bérelte.⁹ Felesége Justus Rozália 1884. május 13-án 72 évesen hunyt el Pusztatanyán.¹⁰ Házasságukból született gyermekek egyike Deutsch Ida édesapja, Deutsch Lajos volt, aki 1838-ban Zombán látta meg a napvilágot.¹¹ A vállalkozó szellemű férfiú sógorával, Haas Jakabbal társulva alapította meg a Haas és Deutsch céget. A szekszárdi országút építése volt az első nagyobb szabású üzletük, később hidakat, vasutakat és utakat építettek, majd részt vettek a Duna és a Tisza szabályozásában, a szegedi védőgát építésében.¹² Az 1890-es évek elejére a Haas és Deutsch cég Magyarország leghatalmasabb finanszírozó magánbankházává vált.¹³ A tulajdonosok tőkéjük egy részét földbirtokvásárlásba fektették,¹⁴ valamint Budapesten bérházépítésekbe kezdtek. Deutsch Lajos 1894-ben saját célra megvásárolta az Akadémia utca 3. szám alatti házat, amely valamikor Wodianer Rudolfé, később Batthyány Erzsébet grófnőé volt.¹⁵ A Haas és Deutsch cég az Egyesült Államokból meginduló pénzügyi vál-

---

6 Deutsch József emlékei szerint fiatal gyerkőc volt, amikor az út porában egy nagy ezüstpénzt talált. A nagy kincsnek látszó pénzdarabot a helyi plébánosnak adta el öt forintért, amiből a korábbinál nagyobb árukészletet tudott vásárolni magának. Ezután nagyobb ládában több mindent árulgatott a falvakban, amit növekvő haszonnal értékesített. Milliók forrása. *Tolna vármegye*, 1895. augusztus 25. 5.

7 A Haas és Deutsch-cég életéből. *Budapesti Hírlap*, 1895. augusztus 8. 6.

8 Gőzkazánok. *A Magyar Mérnök-Egyesület Közlönye*, 1868. 287.

9 Pusztai ünnepély. *Tolnamegyei Közlöny*, 1883. június 17. 4.

10 Halálhírek. *Fővárosi Lapok*, 1884. május 16. 763.

11 Israelitische Kirche, Kirchengemeinde Pest, Sterberegister 1895, 55. Band, 115. lap. Deutsch Lajos testvéreit édesapja gyászjelentéséből ismerhetjük meg: özv. Hirsch S.-né született Deutsch Anna, Haas Jakabné született Deutsch Teréz, Kohn Lipótné született Deutsch Janka, Deutsch Sándor, dr. Wiesel Jakabné született Deutsch Sarolta, Deutsch J. Józsefné született Deutsch Mária, Leopold Rudolfné született Deutsch Fanny, Deutsch Zsigmond. Deutsch József úr. *Magyar Hírlap*, 1893. április 16. 10.

12 A meggyilkolt milliomos Deutsch Lajos. *Pesti Hírlap*, 1895. augusztus 9. 4.

13 Haas és Deutsch. Egy negyvenmilliós vagyon regényének utolsó fejezete. *Magyar Hírlap*, 1936. január 19. 4.

14 Torontál- és Bács megyében fekvő uradalmaikkal mellett Liptó- és Esztergom vármegyében voltak birtokaik, Tolnában haszonbér gazdálkodást folytattak. A Haas és Deutsch cég átalakulása részvénytársasággá. *Pesti Hírlap*, 1899. december 28. 12; ill. Németh József (szerk.): *Magyarország földbirtokosai*. Budapest: belussi Baross Károly, 1893. 399; ill. Rubinek Gyula (szerk.): *A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája II*. Budapest: Országos Magyar Kir. Statisztikai Hivatal, 1897. 8, 118.

15 A Wodianer-palota. *Magyarország*, 1934. november 11. 36.

ság miatt ment tönkre az 1890-es évek közepén.¹⁶ Ekkor Deutsch Lajos élete is tragikus véget ért, 1895. augusztus 7-én egyik elbocsátott alkalmazottja meggyilkolta.¹⁷

Deutsch Ida anyai nagyapja, Csillag Gábor 1815-ben született Kecskeméten, majd 1893. november 18-án 78 éves korában halt meg Budapesten.¹⁸ Az 1860-as években mezőgazdasági termékekkel,¹⁹ lábasjóságokkal üzletelt,²⁰ emellett haszonbér gazdálkodást folytatott a Fehér megyei Pázmándon.²¹ Az 1870-es évektől már többnyire építési vállalkozóként jelent meg a fővárosi lapokban.²² 1870-ben a családi otthont jelentő Király utca 55. szám alatti régi egyemeletes lakóház helyére²³ díszes háromemeletes épületet emeltetett.²⁴ A gyarapodó vállalkozó virilistaként a főváros közgyűlésében is helyet kapott.²⁵ 1890-ben a fia esküvőjéről hírt adó *Egyenlőség* című zsidó hetilap mint Szabolcs megyei földbirtokost említette meg.²⁶ Felesége, Schweiger Regina 1822-ben született Kecskeméten, majd 1893. november 3-án halt meg Budapesten.²⁷ Házasságukból származott gyermekek egyike volt Deutsch Ida édesanyja, Csillag Aranka.²⁸

Deutsch Lajos 1868. október 18-án Pesten feleségül vette Csillag Gábor 18 éves lányát, Arankát.²⁹ Párkapcsolatukból született e történet fősze-

---

16 Haas és Deutsch. Egy negyvenmillió vagyonszerzésének utolsó fejezete. *Magyar Hírlap*, 1936. január 19. 4. Az Amerikából meginduló pénzügyi válságról bővebben ld. Surányi-Unger Tivadar: *A gazdasági válságok történetének vázlatja 1920-ig*. Budapest: Szent István Társulat, 1921. 68–69.

17 Gylkosság a fővárosban. *Pesti Napló*, 1895. augusztus 8. 5–6.

18 Israelitische Kirche, Kirchengemeinde Pest, Sterberegister, 1893, 53. Band, 298. lap. 1820-ban Kecskeméten 55 családban 243 zsidó személy élt. A családfejek közül 10 magyar nevet viselt, ami meggyökerezett régi magyarságukra vall. Ujvári Péter (szerk.): *Zsidó Lexikon*. Budapest: 1929. 458. Csillag Gábor kecskeméti kereskedőről elsőként 1846-ból van tudomásunk, amikor Petőfi Sándor édesapjával, Petrovics Istvánnal kötött megáldást. Szappanos Balázs: Petőfi-járás: Dömsöd. *Könyvtáros*, 1984. május 1. 293.

19 Megsemmisítés. *Sürgöny*, 1864. július 7. 4.

20 Eladó juh-nyáj. *Pesti Napló*, 1865. október 8. 4.

21 Eladó lábas-jóság. *Pesti Napló*, 1866. április 14. 4.

22 Fővárosi ügyek. *Az Építési Ipar*, 1885. május 10. 195.

23 Építészeti terv. Budapest Főváros Levéltára, HU BFL XV.17.b.312 – 202/1862

24 Építészeti terv. HU BFL XV.17.b.312 – 313/1870; ill. Rövid hírek. *Fővárosi Lapok*, 1870. március 29. 262.

25 Fővárosi legtöbb adót fizetők. *Pesti Hírlap*, 1885. szeptember 24. 2; ill. Fővárosi ügyek. *Pesti Hírlap*, 1880. december 23. 3.

26 Eljegyzések és esküvők. *Egyenlőség*, 1890. április 18. 10.

27 Isoh-ehasuvoh. *Egyenlőség*, 1893. november 10. 10.

28 Csillag Gáborné gyászjelentésében megemlített többi gyermeke: Boschán Jakabné született Csillag Berta, Heidelberg Mórné született Csillag Kornélia, Béla, Kálmán, Antal, Popper Károlyné született Csillag Etelka. Halálozások. *Pesti Hírlap*, 1893. november 5. 14.

29 Israelitische Kirche, Pest, Neológ, Heiratsregister, 1868–1871, 42. Band, 17. lap.

replője, Ida 1869. augusztus 21-én,³⁰ majd testvérei, Adrienne 1871. november 20-án,³¹ és Tibor 1874-ben.³² Deutsch Ida születési dátuma valójában bizonytalan. Az anyakönyv bejegyzésétől eltérően ugyanis a személyi okmányaiban augusztus 21. helyett 20-a szerepel születésnapként. A családi emlékezetben is úgy maradt meg, hogy Ida születésnapját augusztus 20-án tartották, amire nincs magyarázat.³³

Györgyey Illésné Deutsch Ida
Györgyey János magántulajdona

Csillag Gábor örökösei 1897-ben a Király utca 55. szám alatti lakóház helyére a „Lajos udvar”-ként elhíresült négyemeletes épületet emeltették, amely a Kertész utca 50. szám alatt továbbra is a család otthona maradt.³⁴ A testvérek közül Adrienne 1893-ban Schoenberg (Szécsi) Ferenc fővárosi ügyvédhez és íróhoz ment feleségül.³⁵ A családnevét

30 Israelitische Kirche, Pest, Neológ, Geburtsregister, 1868–1871. 8. Band, 163. lap.

31 Israelitische Kirche, Pest, Neológ, Geburtsregister, 1868–1871. 8. Band, 418. lap.

32 Dénes Tibor. *Pesti Hírlap*, 1930. október 4. 8.

33 Egy fennmaradt igazolványkép hátulján, az 1944-ben kiállított svéd menlevélen, a születésnap ünnepségeket megőrkítő fényképek hátsó feliratozásán és Deutsch Ida síremlékén egyaránt 1869. augusztus 20-a szerepel születési dátumként. A dokumentumokat Györgyey János őrizte meg.

34 Jóváhagyásra ajánltatnak. *Építő Ipar*, 1897. január 13. 17. Némely híradások tévesen Deutsch Lajos tulajdonaként emlékeznek meg az ingatlanról, valójában azt Csillag Gábor örökösei építették. Az utolsó Habsburg-ház. *Népszabadság*, 1996. április 23. 9.

35 Esküvő. *Egyenlőség*, 1893. március 10. 13.

Dénesre változtató Tibor előbb a Magyar Élet és Járadék Biztosító Intézet vezérigazgatója,³⁶ majd a Laboratórium Védőoltóanyagok Termelésére Részvénytársaság alelnöke lett.³⁷ A fővárosi lapokban olykor a nagy kártyacsaták résztvevőjeként is szerepelt.³⁸ A gyerekek 1925-ben veszítették el édesanyjukat.³⁹

Leánykor és családalapítás

Deutsch Ida középiskolai tanulmányait Budapesten, a Magyar Királyi Állami Felsőbb Leányiskola és Leánygimnáziumban végezte.⁴⁰ A szélesebb nyilvánosság előtt az édesapja által szervezett bálon, ragyogó pompa és külsőségek közepette mutatkozott be, amiről később a *Magyar Hírlap* így emlékezett meg: „Egy időben az egyik házban nagy lakást tartott Deutsch Lajos és mikor az idősebb kisasszony lányát bemutatta az első házi bálon, ez a bál negyvenezer forintjába került. A selyemdrapériát, amivel a falakat bevonták, egyenesen a lyoni gyárból rendelték meg, a nagy estély virágszükségletét pedig Nizzából. Az urak táncrendje egy-egy nagyszerű arany cigarettatárcához volt fűzve, a nőké gyémánttal díszített elefántcsont legyező volt.”⁴¹ Deutsch Ida 1889. szeptember 17-én ment feleségül a jómódú földbirtokos nagyvállalkozóhoz, Györgyei Illéshez.⁴² Az előkelő vendégek sokasága előtt megrendezett esküvő részleteiről az *Egyenlőség* számolt be: „Fényes esküvő ment végbe kedden, a Dohány utcai izraelita templomban. Györgyei Illés, tápiógyörgyei nagybirtokos vezette oltárhoz Deutsch Ilka kisasszonyt. Az esketést dr. Kohn Sámuel és Friedmann főkántor végezték. A templomot zsúfolásig megtöltő közönség közt a kereskedelmi, mérnöki és birtokos körök voltak nagy számmal képviselve. Ott voltak az esküvőn többek közt: Sváb Károly főrendiházi tag, Berczik Árpád, Nedelkovics Döme, Lánczy Leó, stb. továbbá Gecse Endre tápiógyörgyei plébános s az uradalmi tisztikar

---

36 Kivonat a magyarországi kereskedelmi cégjegyzékből. *Központi Értesítő*, 1901. február 3. 188; ill. A Magyar Élet és Járadékbiztosító Intézet. *Élet*, 1913. december 21. 1665.

37 Laboratórium védőoltóanyagok termelésére rt. *Magyar Pénzügy Compass*, 1923–1924. 1061.

38 Nagy kártyacsaták. *Pesti Hírlap*, 1914. március 8. 14.

39 Minden különös értesítés helyett. *Pesti Hírlap*, 1925. április 19. 18.

40 *Iskolai Értesítő*k. Budapest – Magyar Kir. Állami Felsőbb Leányiskola és Leánygimnázium. Budapest, 1881. 50.

41 Haas és Deutsch. Egy negyvenmilliós vagyon regényének utolsó fejezete. *Magyar Hírlap*, 1936. január 19. 4.

42 Israelitsche Kirche Budapest, Neológ, Heiratsregister, 1888–1890, 37. Band, 151.

élén Beke Károly uradalmi főszámvevővel. Az esküvőt lakoma követte s annak végeztével a fiatal pár különvonaton tápiógyörgyei birtokára utazott.”⁴³

Deutsch Ida férje, Györgyei Illés 1859. október 16-án született Pesten.⁴⁴ Apai részről a dúsgazdag zsidó nagyvállalkozó és földbirtokos Tafler család tagja volt.⁴⁵ Édesapja, Tafler Adolf jórészt vasútépítési vállalkozóként szerezte vagyonát.⁴⁶ Az 1860-as években Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében Tápiógyörgyén, Tápiószelén és Farnoson, Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében Jászkiséren vásárolt birtokokat,⁴⁷ amelyek területe meghaladta a 14 000 kat. holdat.⁴⁸ A központot Tápiógyörgyén építette ki, ez magyarázhatja, hogy 1881-ben „Györgyei”-re magyarosította nevét négy gyermekével együtt, akik 1906-ban az „y” végződés használatára is engedélyt kaptak.⁴⁹ Györgyey Illés édesanyja Schosberger Amália, tornyai Schosberger Simon Vilmos és Sachs Regina lánya volt.⁵⁰ A vagyonos kereskedő család férfitagjai az első nemesi, majd bárói címmel kitüntetett izraelita vallású személyek voltak Magyarországon.⁵¹ Györgyey Illés a birtok igazgatása mellett nagyvállalkozóként tevékenykedett. Tőkéje jelentős részét ipari részvénytársaságokba és pénzintézetekbe

---

43 Fényes esküvő. *Egyenlőség*, 1889. február 22. 11.

44 Israelitische Kirche, Pest, Neológ, Geburtsregister, 1858–1862. 5. Band, 111. lap.

45 A Tafler családról bővebben ld. Vörös Károly: *Budapest legnagyobb adófizetői 1873–1917*. Budapest: Akadémiai, 1979. 126–128.

46 Társvállalkozóként többek között részt vett a Kassa-oderbergi vasút építésében. Kassa-oderbergi vasút. *Vasúti és Közlekedési Közlöny*, 1873. július 10. 221.

47 Issekutz László ügyvéd iratai. Györgyey Illés és örökösének birtokügyei (a továbbiakban: Issekutz). HU BFL XIV.4.

48 A Tápió-vidék falvaiban létrejött nagy terjedelmű birtokról Tafler Adolf halálát követően az 1897. évi gazdacímertárból nyerhetünk adatokat. Ebből kiderül, hogy Adolf fia, Illés Tápió-Györgyén 5672, édesanyja Tápiószelén 2306, ő maga pedig Farnoson további 1080 kat. holdat birtokolt, s így a két személy tulajdonában összesen 9058 kat. hold mennyiségű terület állt. Az Illés testvérére, Miklósról íratott jászkiséri birtok 5350 kat. holdat tett ki. Rubinek, 1897. 51, 220–221.

49 Névváltoztatások. *A Hon*, 1881. június 8. 2; ill. Névváltoztatások. *A Hon*, 1881. június 27. 2. A családtagok 1906-tól Y végződéssel írhatták a nevüket, amit a 113957/905 sz. belügyminiszteri leirat engedélyezett.

50 Necrolog. *Pesti Napló*, 1876. november 13. 2.

51 Az első izraelita vallású nemesi, illetve bárói cím birtokosai a Schosbergerek voltak. Az 1783-óta Pesten élő, Nyitra megyéből beköltözött Lázár 1801-ben kapott toleranciát. Az 1833-ban már itt született legkisebb fia, Simon Vilmos 1863-ban kapott nemesi címet tornyai predikátummal. 1890-ben Simon Vilmos legidősebb fia, Zsigmond kapott bárói címet, majd 1907-ben az akkor már elhalt öcs, Henrik fiai is (Lajos és Rezső) bárók lettek. A témáról bővebben ld. Kövér György: A Schosberger-klán. In. Uő: *A felhalmozás íve*. Budapest: Új Mandátum, 2002. 47–52.

fektette.⁵² A közéletben is szerepet vállalt, a Pest megyei törvényhatósági bizottmány virilistájaként,⁵³ valamint a Pest megyei Munkapárt tagjaként.⁵⁴ Györgyeyék jótékonykodó, lakóhelyük közéletében és hitéletében aktívan résztvevő család voltak. A katolikus *Historia Domus* bővelkedik a hálálkodó sorokban az uraságtól kapott támogatásokért, de a képviselőtestület jegyzőkönyveiben is hasonlóak olvashatók.⁵⁵

Az ifjú pár eleinte Tápiógyörgyén a birtok egykori tulajdonosának otthonaként szolgált Bencsik-kúriában lakott, amelyet később lebontottak.⁵⁶ A település központjában ma is megtalálható kastélyt Györgyey Illés építtette 1890–1892 között.⁵⁷ A francia barokk elemekkel gazdagon díszített eklektikus, kétszintes épület és az azt körülvevő 20 holdas angol típusú park a családi otthon megteremtése mellett az úri reprezentációt is biztosította. A család azonban kétlaki életet élt. A téli hónapokat Budapesten töltötte a férj által egészében megörökölt Andrassy út 46. szám alatti bérházban,⁵⁸ illetve az egyharmad részben Deutsch Ida tulajdonába került Kertész utca 50. szám alatti épületben.⁵⁹

---

52 A fővárosi ipartársulatok közül igazgatósági tagja volt többek közt a Kőszénbánya- és Téglagyár Társulatnak, a Magyar Gőztégla-, Cement- és Gipszgyárak Részvénytársaságnak, az Egyesült Építő- és Ipar Részvénytársaságnak, a Máramarosi Faipar Részvénytársaságnak. *Budapesti Czim- és Lakjegyzék*, 1898. 368–371; 1901–1902. 399. A témáról bővebben ld. Németh Csaba: Táfler Adolf a sokoldalú üzletember. *Történeti Tanulmányok* 31, Debrecen, 2023. 73–86.

53 Megyék és városok. Törvényhatósági élet. *Pesti Hírlap*, 1909. november 30. 9.

54 A nemzeti munkapárt Pest megyében. *Pesti Napló*, 1910. március 20. 3.

55 Bihari József – Kucza Péter: *Tápiógyörgye Anno. Képes történelem*. Tápiógyörgye: Tápiógyörgye Község Önkormányzata, 2014. 52–55. Táfler Adolf 1870-ben 200 forinttal segítette a tápiógyörgyei Szent Anna templom orgonájának javíttatását. Tápiógyörgyei római katolikus plébánia: *Domus Historia*, 1870. Györgyei Illés 1884-ben 200 forinttal és 700 darab téglával járult hozzá a tápiógyörgyei Szentháromság szobor elkészítéséhez. Tápiógyörgyei római katolikus plébánia: *Domus Historia*, 1884. 1890-től évente facsemetéket ajánlott fel az utak fásítására. MNL PML V.1129. Ca.1. Tápiógyörgye Községi képviselőtestület jegyzőkönyve, 1890. március 22. 1895-ben felajánlotta az uradalom artézi kútjának tiszta ivóvizét a község lakosságának fogyasztására. MNL PML V.1129. Ca.1. Tápiógyörgye Községi képviselőtestület jegyzőkönyve, 1895. december 28.

56 Borovszky Samu: *Magyarország vármegyei és városai. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye*. 1. kötet. Budapest: Országos Monografia Társaság, 1910. 141.

57 Józsa István: A Györgyey kastély és kastélypark rövid története. In: Bihari József (szerk.): *Györgyey Kalendárium*, 1996. 275–277; ill. Németh István Gergely: *A Györgyey-kastély története*. Kézirat, 1996. Tápiógyörgye Községi Könyvtár gyűjteményében.

58 Tulajdoni lap. HU BFL XV.37.c - 3518 - 28873; ill. Az Andrassy út 46. szám alatti házat Györgyey Illés az utódok nélkül maradt lánytestvérétől, Györgyey Irmától örökölte, aki végrendeletében hagyta rá. Sváb Gyuláné Györgyei Irma végrendelete. HU BFL VII.192 - 1911-0727.

59 Tulajdoni lap. HU BFL XV.37.c - 13953 - 34083.

Györgyey Illés és Deutsch Ida házasságából hat gyermek született. Elsőként 1890. június 24-én Adolf,⁶⁰ majd 1892. május 10-én a hatévesen elhalálozott Miklós,⁶¹ 1893. július 20-án Klára,⁶² 1895. augusztus 10-én Flóra,⁶³ 1899. január 25-én Amália,⁶⁴ végül 1900. december 3-án Lajos.⁶⁵ A szülők nagy hangsúlyt fektettek gyermekeik iskoláztatására. A lányok Budapesten többek között az Országos Nőképző Egyesület Veres Pálné Leánygimnáziumában végezték középiskolai tanulmányaikat.⁶⁶ Ezután Amália és Klára a Steinitz Elza Zeneiskola növendéke lett.⁶⁷ Flóra és Klára a Budapesti Tudományegyetemen bölcsészetet is hallgatott.⁶⁸ A két fiú ugyancsak a fővárosban kezdte tanulmányait. Adolf a Trefort utcai gimnáziumba járt, majd 1915-ben jogi doktorátust szerzett. Lajos a bonni gazdasági főiskola hallgatója lett, ahol 1927-ben doktorált.⁶⁹ A szülők és gyermekeik mozgásigényének kielégítését részben a Budapesti Korcsolyázó Egylet szolgálta.⁷⁰ Az ifjak közül elsőként 1918-ban Klára ment férjhez Nagyecséri Kánitz Lászlóhoz, az Angol-Magyar Bank későbbi vezetőjéhez.⁷¹ Flóra 1919-ben Frankl Frigyes gyárigazgatóval kötött házasságot.⁷² Amália Gottlieb Herbert brünni gyároshoz ment feleségül.⁷³ Adolf 1926-ban Deutsch Klárát, a Deutsch-féle Kőbányai Malátagyár Részvénytársaság vezérigazgatójának lányát vette el feleségül.⁷⁴ Lajos 1933-ban Schlichter Annieval, a Schlichter és Fuchs budapesti zománcáru gyár tulajdonosának lányával házasodott össze.⁷⁵

---

60 Tápiószele izraelita születési anyakönyv, 1886–1929. 19. lap.

61 Tápiószele izraelita születési anyakönyv, 1886–1929. 25. lap.

62 Tápiószele izraelita születési anyakönyv, 1886–1929. 30. lap.

63 Tápiószele izraelita születési anyakönyv, 1886–1929. 35. lap.

64 Tápiószele izraelita születési anyakönyv, 1886–1929. 39. lap.

65 Tápiószele izraelita születési anyakönyv, 1886–1929. 41. lap.

66 *Iskolai Értesítők, Budapest – Országos Nőképző Egyesület Veres Pálné Leánygimnáziuma*, 1911. 52.

67 *Iskolai Értesítők, Budapest – Steinitz Elza Zeneiskola*, 1916. 24.

68 *A Budapesti Királyi Magyar Tudomány Egylet almanachja*, 1917–1918. 264.

69 *A Budapesti Királyi Magyar Tudomány Egylet almanachja*, 1910–1911. 147; ill. Bihari József: Egy ezüstlakodalmi köszöntőhöz. *Györgyei Hírmondó*, 1991. július. 8–9.

70 *Budapesti Korcsolyázó Egylet Évi jelentése*, 1901–1902. 28; 1908–1909. 40, 48, 89.

71 Hymen. *Egyenlőség*, 1918. augusztus 3. 12. Apósa, Kánitz Dezső bankigazgató ecséri előnévvel kapott nemesi rangot, a család a háború után erre magyarosította a nevét. Ecséri Lilla: *Napló, 1944. Egy tizenhat éves kislány naplójának eredeti szövege*. Budapest: T-Twins, 1995. 7, 55. (A szerző hivatalosan y-al írta nevét)

72 Házasság. *Budapesti Hírlap*, 1919. január 28. 5. A több vállalkozásban is érintett Frankl Frigyes 1917-ben a Wertheimer és Frankl cég belfagya volt. Kivonat a magyarországi kereskedelmi cégjegyzékből. *Központi Értesítő*, 1917. március 25. 472.

73 Máli néni. *Népszabadság – PestVidék melléklet*, 2000. március 30. 35.

74 Házasság. *Budapesti Hírlap*, 1926. március 16. 8.

75 Minden különös értesítés helyett. *Pesti Hírlap*, 1933. március 10. 8.

Györgyey Illésné Deutsch Ida és családja
Györgyey János magántulajdona

Közéleti tevékenység, felekezeti jótékonykodás

Deutsch Ida élénk közéleti tevékenységet és jótékonykodást folytatott, ami a 19. század végére elfogadott jelenséggé vált a magyarországi zsidó női társadalomra nézve.⁷⁶ Ez részben sport, kulturális és egészségügyi szervezetekben vállalt tagságában mutatkozott meg. A már említett Korsolyázó Egylet mellett tagja volt a Magyar Iparművészeti Társulatnak,⁷⁷

⁷⁶ A 19. század végén a zsidó nők leginkább szociális munkásként és jótékonyági tevékenységek aktivitáiként jelentek meg a közéletben. A politikai pályán a cionista, szociáldemokrata, valamint később a kommunista és feminista mozgalmak nyitottak utat számukra. Pető Andrea: A „fiúnak nevelt lányok” és a tikkun olam szerepe a magyarországi zsidó nők politikai szerepvállalásában. In: Toronyi, 2002. 78–79. A jótékonyági egyletekben való részvétel szinte kötelező foglalatossága volt a zsidó nagypolgár asszonyoknak, amelyekben osztoztak a hagyományos magyar elitből származó nőkkel. Konrád, 2002. 14. A pártolói tevékenység a legkülönbözőbb területekre terjedt ki, amibe belefért a műpártolás, tudományok, zene, sport stb. támogatása is. Haraszi György: Zsidó jótékonyosság és mecenatúra a századfordulón. In: Uő. (szerk.): *A két világ határán*. Budapest: Múlt és Jövő, 1999. 252–253.

⁷⁷ Új tagok. *Magyar Iparművészet*, 1901. 292.

az Uránia Magyar Tudományos Egyesületnek⁷⁸ és a Magyar Néprajzi Társaságnak.⁷⁹ 1928-ban belépett a Vöröskeresztbe.⁸⁰ Emellett aktív társasági életet élt. 1895-ben az Otthon Írók és Hírlapírók Körének estjén vett részt.⁸¹ 1907-ben a Magyar Nők estélyén tűnt fel.⁸² 1911-ben a Nőtisztviselők Országos Egyesülete farsangi mulatságán mutatkozott meg.⁸³

Mindezekén túl a zsidó felekezeti egyletek által szervezett eseményeken, bálokon, táncestélyeken is részt vett. 1891-ben az izraelita nőegylet által a VII. kerületi népkonyha javára rendezett táncestélyen jelent meg.⁸⁴ 1895-ben a nőegylet farsangi bálján jegyezték fel a nevét.⁸⁵ 1924-ben az Országos Magyar Izraelita Közművelődési Egyesület főiskolai hallgatóinak szokásos évi bálján tűnt fel.⁸⁶

Deutsch Ida jótékonykodása mindenekelőtt felekezeti szempontból semleges, emberbaráti tevékenységben öltött testet. 1892-ben az V. kerületi magyar királyi állami Berzsényi Főgimnáziumot támogató segélyegylet javára rendezett estélyen vett részt, ahol 1 forintot adakozott.⁸⁷ 1908-ban a VII. kerületi Magyar Királyi Állami Gimnázium támogatására szervezett hangversenyen adományozott 1 forintot.⁸⁸ 1914-ben előbb az Országos Anya- és Csecsemővédő Egyesületet támogatta 5 koronával,⁸⁹ majd a Magyar Méh fölhívására 5 kg mézet ajánlott fel a sebesült katonáknak.⁹⁰ Jótékonykodása Tápiógyörgye község önkormányzatának és intézményeinek támogatásában is megmutatkozott. 1896-ban a király és a királynő arcképét ábrázoló festményeket ajándékozott a község háza tanácsstermének díszítésére.⁹¹ 1921-ben az állami elemi iskola részére jutalmazási célokra adományozott 1070 koronát.⁹² 1922-ben 1500 koronát, valamint hazafias tartalmú levelezőlapokat és Magyarország térképeit

---

78 Tagdíjak és előfizetések. *Uránia - Népszerű tudományos folyóirat*, 1906. 192.

79 Magyar Néprajzi Társaság tagjegyzéke. *Ethnographia*, 1910. 389.

80 A Vöröskereszt alapító tagjai. *Pesti Hírlap*, 1928. november 16. 9.

81 Az Otthon harmadik estéje. *Pesti Napló*, 1895. február 11. 8.

82 Magyar Nők estélye. *Pesti Hírlap*, 1907. január 31. 11.

83 Nőtisztviselők művészestélye. *Világ*, 1911. január 15. 17.

84 Farsang. *Pesti Hírlap*, 1891. január 15. 5.

85 Az izraelita nőegylet bálja. *Budapesti Hírlap*, 1895. február 4. 4.

86 Mensa bál. *Pesti Hírlap*, 1924. január 29. 3.

87 *Iskolai Értesítők. V. ker. magy. kir. állami Berzsényi Főgimnázium*. Budapest, 1891. 83.

88 *Iskolai Értesítők, Budapest – VII. kerületi magy. kir. állami gimnázium*, 1908. 79.

89 Anyavédelem. *Világ*, 1914. szeptember 27. 17.

90 Magyar méhészek segítsége a sebesült katonáknak. *Magyar Méh*, 1914. november-december. 178.

91 Tápiógyörgye Községi képviselőtestület jegyzőkönyve, 1896. április 9. Pest Megyei Levéltár, MNL PML V.1129. Ca.1.

92 Köszönetek. *Hivatalos Közlöny*, 1921. május 16. 91.

adta karácsonyi ajándékként az állami elemi iskola szegény tanulóinak. Az iskola támogatásáért a vallás- és közoktatásügyi miniszter több alkalommal elismerését fejezte ki.⁹³ 1924-ben a tápiógyörgyei Szent Anna templom kertjében felállított Hősök szobrának avatási ünnepségére a környezet parkosításához felajánlotta kertészetének teljes személyzetét.⁹⁴ 1938-ban a család birtokán mélyszántással előkerült egyiptomi keresztény (kopt) eredetű 5. századi bronzmécses az ő jóvoltából került a Nemzeti Múzeum gyűjteményébe.⁹⁵

Az izraelita felekezeti intézmények támogatása

Deutsch Ida a pesti neológ izraelita hitközség tagja volt, amit a családi gyűjteményben megőrzött Dohány utcai templomjegyek igazolnak.⁹⁶ Vallási hovatartozása az izraelita felekezeti intézmények és társadalmi szervezetek támogatásában is megnyilvánult. 1896-ban koszorúmegváltás címén dr. Heumann Ignác elhunyt alkalmából a Nyíregyházi Izraelita Nőegylet részére 15 forintot adományozott.⁹⁷ 1897-ben az Országos Izraelita Tanítóképző Intézetet 10 koronával támogatta.⁹⁸ 1916-ban az Országos Izraelita Patronázs Egyesület gyermeknapja alkalmával adakozott 10 koronát.⁹⁹ 1941-ben Deutsch Artúr gyáros halálózásakor 50 pengőt adományozott a Pesti Izraelita Nőegyletnek.¹⁰⁰ Ugyanebben az évben a Pesti Izraelita Leányárvház javára két alkalommal összesen 45 pengőt adományozott.¹⁰¹ 1943-ban két alkalommal összesen 55 pengővel segítette a Pesti Izraelita Nőegyletet.¹⁰² Az utóbbi szervezet társelnöki tisztségét is betöltötte.¹⁰³

---

93 Közlemények. *Néptanítók Lapja*, 1922. április 13. 53.

94 Tápiógyörgye Községi képviselőtestület jegyzőkönyve, 1924. október 22. MNL PML V.1129. Ca.6.

95 Dinnyés István: A Blaskovich testvérek régészeti tevékenysége. In: Gócsáné Móró Csilla (szerk.): *Blaskovich emlékkönyv. Pest Megyei Múzeumi Füzetek 1.* Szentendre: Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1993. 157.

96 A templomjegyek a nők részéről: 1. emelet jobb oldal, 56. pad, 7. ülés, ill. 2. emelet, bal oldal 88. pad, 11. ülés. A férfiak részéről: 41. pad, 5. ülés, ill. 93. pad 8. ülés. Györgyey János megőrzésében.

97 Koszorúmegváltás. *Nyírvidék*, 1896. március 8. 4.

98 *Iskolai értesítő. Országos Izr. Tanítóképző-intézet*, Budapest, 1899. 39.

99 Országos Izraelita Patronázs Egyesület. *Egyenlőség*, 1916. november 25. 21.

100 Adomány. *Újság*, 1941. december 2. 6.

101 Adomány. *Magyar Nemzet*, 1941. május 20. 7; ill. Adomány. *Újság*, 1941. június 1. 12.

102 Adomány. *Újság*, 1943. szeptember 21. 6; ill. Adomány. *Újság*, 1943. október 30. 6.

103 Nádor Jenő (szerk.): *Magyar zsidók naptára 1942.* Budapest: OMIKE-sajtócsoport, 1942. 372.

Györgyey Illés felesége a tápiógyörgyei neológ zsidó közösség vallási életében is aktívan részt vett.¹⁰⁴ A községben 1883-tól működött bizonyíthatóan zsidó imaház.¹⁰⁵ Az épület azonban nem sokáig tölthette be funkcióját, mivel 1895-ben a hitközség új templom számára kért építési telket a község vezetésétől, amit a képviselőtestület megadott.¹⁰⁶ A zsinagóga építésének költségeit Deutsch Ida és családja vállalta magára.¹⁰⁷ Még abban az évben, közvetlenül a nagyünnepek előtt sor került az épület felavatására. Az *Egyenlőség* tudósítása szerint a Haas és Deutsch család és főként asszonyai adakozásának köszönhetően emelt zsinagógát a család tagjai és nagy ünneplő közönség jelenlétében adták át hivatásának.¹⁰⁸

Deutsch Idának a zsidó vallás iránti elkötelezettsége Lichtenstein Ignác tápiószelei rabbi körül kirobbant botrány során is megmutatkozott. A tápiószelei hitközség az 1890-es években egy feltűnést keltő eset kapcsán vált országszerte ismertté. A keresztény hitet terjesztő

-
- 104 Tápiógyörgyén az első izraelita vallású családról 1767-ből van tudomásunk. Dr. Vajda Béla: Az abonyi zsidók történetéhez. *Magyar-Zsidó Szemle*, 1897. 163. 1880-ban 108, 1910-ben 110, 1920-ban 66, 1930-ban 74, 1941-ben 30 zsidó élt a községben. Dr. Kepecs József (szerk.): *A zsidó népesség száma településként (1840–1941)*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 1993. 228. A tápiógyörgyei zsidó hitközség neológ irányzatáról ld. Komoróczy Géza (szerk.): *Magyarországi zsidó hitközségek 1944. április. A Magyar Zsidók Központi Tanácsának összeírása a német hatóságok rendelkezése nyomán*. Budapest: MTA Judaisztikai Kutatócsoport., 1994. 694. A tápiógyörgyei zsidó közösség történetéről bővebben ld. Bihari József: A györgyei zsidóság betelepüléséről és sorsáról. In: Uő. (szerk.): *Györgyei Kalendárium*. Tápiógyörgye: Tápiógyörgye Község Önkormányzata, 1996. 180–203.
- 105 Tápiógyörgyén a régi zsidó imaház a 154. szám alatti beltelken, a mai Táncsics út mentén lévő telken állt, amelynek tulajdonosa Hoffer Terézia volt. MNL OL No. 618/1. Tápiógyörgye (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye [S 79 - No. 618/1.]
- 106 A kérés teljesítéseként az aszódi (?) Vendel és Prónay Dezső báró beltelke közötti részen a község közös tulajdonát képező területből 250 négyszögölt osztott ki a képviselőtestület. Tápiógyörgye Községi képviselőtestület jegyzőkönyve, 1895. március 14. MNL PML V.1129. Ca.1.
- 107 A zsinagóga építéséhez a terv megvalósítója mellett, dr. Szécsi Ferenczné, Popper Istvánné szül. Heidelberg, továbbá Deutsch Lajos és neje és annak nővérei, Popper, Károlyné, ifj. Heidelberg Mórné és Boschán Jakabné adakoztak. Deutsch Lajos családjáról. *Egyenlőség*, 1895. augusztus 23. 8.
- 108 A zsinagóga felavatásáról az *Egyenlőség* című lap számolt be részletesen: „A fölavató ünnepen ott voltak az alapvetők: özv. Györgyei Adolfné, Deutsch Lajosné, Györgyei Ilésné, ifj. Heidelberg Mórné és Szécsi Ferencz úrné. Újpest, Abony, Czegléd, Tápió-Szele, Tápió-Györgye és Budapest sok érdeklődő vendéget szolgáltattak az ünnepélyhez. Az új zsinagóga kapuit Teszár László, járási főszolgabíró nyitotta meg, rokonszenves szép szavakkal méltatván az istennek tetsző szép alkotást. Ünnepi beszédet, szívhez szólót, tartalmasat, az abonyi főrabbi, Vajda Béla dr. mondott. Az ünnepélyen hazafias dalokat is énekeltek. Avatás után a györgyei hitközség elnökénél, Hoffer Sámuelnél társas vacsora volt, melyen Vajda dr. az első felköszöntővel a királynak áldozott.” A györgyei zsinagóga. *Egyenlőség*, 1895. szeptember 27. 11.

Lichtenstein Ignác rabbi *Judentum und Christentum* címen füzetet adott ki az alábbi mottóval: „Kinek a zsidó vallás nehéz, keresse üdvét Jézus kebelén.”¹⁰⁹ Írása hatalmas vihart keltett, felszólították tanai visszavonására, amire azonban ő nem volt hajlandó.¹¹⁰ Az *Egyenlőség* szerint a füzet eljutott Tápiószele vidékének „előkelő gondolkodású, nagyneveltségű úrnőjéhez”, Györgyey Illésné Deutsch Idához, aki magyarra fordította és több példányban lemásoltatta az említett brosúrát, majd eljuttatta a tápiószelei hitközség tagjaihoz, hogy felhívja a figyelmüket a rabbi működésének veszélyeire.¹¹¹ Lichtenstein Ignác a történetek után 1892-ben lemondott állásáról.¹¹²

Az özvegy nagymama a család összetartó ereje

Deutsch Ida 31 évnyi házasság után viszonylag korán elveszítette férjét, aki 1920. május 2-án 60 éves korában halt meg.¹¹³ Györgyey Illés 1918-ban írt végrendeletében meghagyta, hogy örökségéből mind az öt gyermekének egyenlő arányban kell részesülnie. A tulajdonában lévő birtokot két fiára hagyta azzal a feltétellel, hogy az őket megillető ingóságokból és készpénzből a lányok birtokrészét három éven belül fizessék ki. Ezen kívül feleségére íratta minden ingó és ingatlan vagyonának haszonélvezeti jogát.¹¹⁴ Hasonlóan járt el Illés testvére, László, aki gyermektelen lévén, bátyjának halála után unokaöccseinek ajánlkozta az őt megillető birtokrészt, azzal a feltétellel, hogy a lányoknak fizessenek 350 000 koronát.¹¹⁵ Mivel a két fiú nem tudott a feltételeknek eleget tenni, az őt testvér 1923-ban osztályos egyezséget kötött. Ebben kijelentették, hogy a birtokot egymás között egyenlő arányban elosztják, azonban édesanyjuk haszonélvezetének fennmaradásáig az egész

---

109 Ujvári Péter (szerk.): *Zsidó Lexikon*. Budapest: A Zsidó Lexikon kiadása, 1929. 881–882.

110 A tápiószelei rabbi és az ő hitközsége. *Egyenlőség*, 1891. október 23. 8.

111 A tápiószelei csodarabbiról. *Egyenlőség*, 1892. augusztus 19. 11.

112 A tápiószelei rabbi egy ténye, melyet mi is helyeslünk. *Egyenlőség*, 1892. szeptember 9. 10. Lichtenstein Ignácról bővebben ld. Kovács Ábrahám: *The History of the Free Church of Scotland's Mission to the Jews in Budapest and its Impact on the Reformed Church of Hungary 1841–1914*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2006. 239–241; Konrád Miklós: *Zsidóságon innen és túl. Zsidók vallásváltása Magyarországon a reformkortól az első világháborúig*. Budapest: MTA BTK TTI, 2014. 570.

113 Györgyey Illés síremlékének felirata alapján; ill. Halálozás. *Nimród*, 1920. június 1. 94.

114 Issekutz, I. Györgyey Illés végrendelete 1918. HU BFL XIV.4.

115 Issekutz, I. Családi megállapodás 1920. HU BFL XIV.4.

hagyatékra nézve vagyonközösségben maradnak.¹¹⁶ A család idillikus egységét kifejező vagyonközösség azonban nem tartott sokáig. Az örökösök 1928-ban újabb osztályegyezséget kötöttek, függetlenül az addig egybetartozó birtokrészeket. A gyermekek abban is megállapodtak, hogy édesanyjuknak 1929. január 1-től évente 65 000 pengő évi életjáradékot fizetnek, az összeget egymás között egyenlő arányban felosztva.¹¹⁷

*A tápiógyörgyei Györgyey kastély
Györgyey János magántulajdona*

Miután a gyerekek megházasodtak, elköltöztek a kastélyból. Flóra és Klára Budapesten alapítottak családot. Amália 1924-től férje cseh-szlovákiai otthonában, Brünnben élt, majd férjével és gyermekeivel együtt 1939-ben Angliába költözött. Adolf egy családi vitát követően családjával együtt előbb Farnosra költözött, ahol a Matolcsyaktól bérelt házat, amíg apósa meg nem vásárolta számukra a tápiószelei Dubraviczky-kú-

116 Issekutz, I. Hagyatéktárgyalási jegyzőkönyv 1923. HU BFL XIV.4.

117 Issekutz, III. Györgyey család. 1928. november 4-i osztály megállapodás és előmunkálatai. HU BFL XIV.4.

riát.¹¹⁸ A kastélyban Lajos maradt a leghosszabb ideig, aki 1933-ban a parkban felépített „kiskastélyba” költözött, amit édesanyjától kapott nászajándékba. A fiú unokák egyike, Györgyey János szerint „ő lehetett a nagymama legkedvesebb gyermeke.”¹¹⁹

A kastély egyedüli állandó lakója Deutsch Ida maradt, aki a téli hónapokat továbbra is Budapesten, az Andrássy út 46. szám alatti házban töltötte.¹²⁰ Férje halála után mindig feketében járt, amit a családi emlékezet mellett az őt ábrázoló fényképek és egy 1930-ban készített mozgófilm is tanúsítanak.¹²¹ A család szétszóródott tagjai ettől kezdve az ő születésnapján jöttek össze, Györgyey János emlékei szerint: „Ida nagymama születésnapját rendszerint a kastélyban ünnepeltük, de mindig egy nappal a nevezett dátum előtt. Ilyenkor harmincan ültünk az ebédlőben. Az asztalfőnél Ida nagymama foglalt helyet, aki mellett a társalkodónője, Baumann Zseni néni ült. Ő mindig szivarozott és bottal járt. Nem tudom, hogyan kerülhettek kapcsolatba. Egymás között németül vagy francia nyelven beszéltek. Az asztalnál utána következtek a gyerekek és házastársaik, majd a 12 unoka és Szőke Dezső tanár úr, aki apámat tanította. Ő köszöntötte fel először a nagymamát, majd a legidősebb gyermek, apám, akit a testvérei követtek. Később a nagykorúvá lett unokák is részt vettek a köszöntésben.”¹²² Deutsch Ida viszonylag hűvös és távolságtartó maradt az unokáival: „Ida nagymama elvárta, hogy kezet csókoljunk neki, ez mindig kötelező eleme volt a találkozásainknak. A kézcsók után nagymamának szólíthattuk, azonban túl sok csevegés nem zajlott közöttünk. Mi a nagymamánkkal jóformán nem is beszélünk. Arra sem emlékszem, hogy a lányunokákkal közvetlenebb lett volna. Igazi nagymama-unoka kapcsolat soha nem alakult ki közöttünk.”¹²³ A nagymamát unokáival együtt ábrázoló idillikus fényképek sem ábrázolják feltétlenül a valóságos viszonyt: „A fényképek nem a mai

---

118 Miután nagyapám meghalt, egy ideig apám vezette a gazdaságot. Emiatt egy per is keletkezett apám és Ida nagymamám között. Azt kellett eldönteni, hogy mennyi járandóság illeti apámat a birtok kezeléséért. A vita után költöztünk Farnosra. Interjú Györgyey Jánossal. Készítette: Németh Csaba, 2020. június 29.

119 A „kiskastély” valójában egy régi gépházból átalakított kúriaszerű épület volt. Issekutz, I. Gotlieb Herbertné Györgyey Amália. Ingatlan bejelentés az 1939. IV. tc. alapján. HU BFL XIV. 4; ill. Interjú Györgyey Jánossal. Készítette: Németh Csaba, 2020. június 29.

120 Interjú Györgyey Jánossal. Készítette: Németh Csaba, 2021. február 10.

121 A filmet Györgyey Lajos felesége, Schlichter Annie készítette 1930-ban. Bihari József: Györgyei emlékképek 1930–2012. *Faluújság*, 2013. március. 8.

122 Interjú Györgyey Jánossal. Készítette: Németh Csaba, 2020. június 29.

123 Interjú Györgyey Jánossal. Készítette: Németh Csaba, 2024. január 4.

szokásoknak megfelelően tömegével készültek, hanem kellő felkészülés után, szinte ünnepélyes módon lettek beállítva.”¹²⁴

Az özvegy nagymama széles látókörű, tanult, nagyműveltségű asszony volt, ami ez idő tájt ráillett a zsidó nagypolgárság nőtagjaira.¹²⁵ Szabadidejében rendszeresen olvasott. Az éppen aktuális olvasmányairól feljegyzéseket készített, naplót vezetett: „Az Andrássy út 46-ban megtaláltam Ida nagymama irodalmi naplóját. Az általa elolvasott könyvekről készített kivonatokat. Ez több nyelven – angol, francia, német és magyar – íródott. Mindig aszerint, amilyen nyelvű volt az író.”¹²⁶ Az irodalomhoz való vonzódása az Émile Zolával való levelezésében is megnyilvánult, ami a témával foglalkozó dr. Élthes Ágnes irodalomtörténeti kutatása által derült ki.¹²⁷

Kitartás az ősök vallása mellett

Deutsch Ida mély elkötelezettsége a zsidó vallás iránt élete végéig megmaradt. Az általa érzett vallásosság abban a nagypolgári körben, amelyhez tartozott, a legkevésbé sem volt általános, sőt kifejezetten ritkán fordult elő.¹²⁸ Unokája visszaemlékezése szerint: „Nagyanyám nagyon vallásos volt, gyertyagyújtás stb. Részt vett a Pesti Izraelita Nőegylet elnökségében. Kóserság nem volt téma, de azt hiszem betartották az előírásokat, mert én nem emlékszem sem disznóölésre, sem arra, hogy a gazdaságban disznótartás lett volna.”¹²⁹ Származása miatti üldöztetése a zsidótörvények által vette kezdetét. Ebből az időszakból maradt fenn a községi előljáráóság által 1938. november 12-én kiadott községi

---

124 Interjú Györgyey Jánossal. Készítette: Németh Csaba, 2024. január 4.

125 A zsidó nagypolgári nők műveltség iránti igénye a gimnáziumi és egyetemi oktatásban való növekvő létszámukban, olvasottságukban és a szellemi újdonságok iránti vonzódásukban egyaránt tükröződött. Konrád, 2002. 16–18.

126 Interjú Györgyey Jánossal. Készítette: Németh Csaba, 2020. június 29.; a napló valójában két kötetből áll. Olyan szerzők műveinek kivonatát tartalmazza, mint Alfred de Musset, Honoré de Balzac, Friedrich Schiller, Johann Wolfgang von Goethe, Széchenyi István, Heltai Jenő, Nyugati László stb.

127 Dr. Élthes Ágnes 2019. április 8-án Györgyey Jánosnak írt levele alapján. Dr. Élthes Ágnes a Párizsi Sorbonne Nouvelle Egyetem által Émile Zola családi archívumának feldolgozását végző kutatócsoport tagjaként az íróhoz Magyarországról küldött levelek kutatásában vesz részt.

128 Konrád Miklós: *Zsidóságon innen és túl. Zsidók vallásváltása Magyarországon a reformkortól az első világháborúig*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2014. 50–52.

129 Interjú Györgyey Jánossal. Készítette: Németh Csaba, 2022. január 27.

bizonyítvány, ami Deutsch Ida 1889-óta meglévő tápiógyörgyei illetőségét igazolta.¹³⁰ A hátrányos megkülönböztetés részben a család tulajdonához tartozó ingatlanok állami kisajátításában mutatkozott meg. A birtokaprózódás régebben kezdődő folyamata „a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról” szóló 1939. évi IV. törvénycikk életbelépésével gyorsult fel.¹³¹ Főképp ezután került sor több birtokrész eladására, kipurcellázására.¹³² A birtok végleges felszámolására az 1942. évi XV. törvénycikk hatálybalépésével került sor,¹³³ amikor egy miniszteri felszólítás arra kötelezte a tulajdonosokat, hogy a még meglévő ingatlanokat adják át az államnak.¹³⁴ Ezt követően Deutsch Ida végleg Budapestre költözött, ahol jó ideig az Andrássy úti lakásában tartózkodott. Ezt támasztja alá a Magyarországi Zsidók Szövetsége Lakáshivatalának 1944. június 20-án kiadott határozata, amelyben a következő olvasható: „Alulírott özv. Györgyey Illésné csillagviselésre kötelezett főbérlet bejelentem, hogy jelenleg a VII. kerület, Andrássy út 46. szám alatt a III. em. 16. sz. ajtóban lakom. A ház nem csillagos háznak minősül. Lakásom három szobából áll. A fent nevezett főbérletk megegyeztünk abban, hogy előbb megjelölt lakásainkat azonnali hatállyal elcseréljük és kérjük ennek tudomásul vételét.”¹³⁵ Deutsch Ida ekkor 74 éves volt.

---

130 Györgyey János megőrzésében.

131 1939: IV. tc. A zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról. Vértés Róbert: *Magyarországi zsidótörvények és rendeletek 1938–1945*. Budapest: PolgART, 2002. 44–66. A törvény 16. §-a kimondta, hogy „Zsidót az egyébként fennálló korlátozásokra való tekintet nélkül lehet összes mezőgazdasági ingatlanának tulajdonul vagy kishaszonbérlet céljára átengedésre kötelezni. Ezt a rendelkezést arra a mezőgazdasági ingatlanra is alkalmazni kell, amelyet a zsidó az 1937. évi december hó 31. napja után és a jelen törvények hatályba lépése előtt élők közötti vagy halál esetére szóló jogügylettel bárkire átruházott”. A témáról bővebben ld. Nathaniel Katzburg: *Zsidópolitika Magyarországon 1919–1943*. Budapest: Bábel, 2002. 125–142.

132 Issekutz, II. Paskomi parcellázási szerződések 1939–1944; Uő: II. Gotlieb Herbertné. Újmajor eladása; Uő: III. Gotlieb Herbertné. Hantosi eladás. HU BFL XIV.4.

133 Katzburg, 2002. 177–180.

134 Issekutz, III. Györgyey Lajos. Ingatlan bejelentés az 1939. évi IV. tc. alapján. HU BFL XIV.4.

135 Györgyey János megőrzésében.

Andrássy út 46. 1900 körül
 Wikimedia Commons

A lakásnak a régiségei között fennmaradt az a naptárfüzet, amelyet Deutsch Ida vezetett mindennapi teendőiről. A bejegyzések az 1944. január 1. és július 15. közötti időszakot ölelik fel. Ebből kiderülnek rendszeres időtöltései, például a csütörtöki gyűlések,¹³⁶ a szombati templomlátogatások, a családtagok – Adrienne, Flóri, Ida, Klára, Dénes, Dodó, Lajos – látogatása, a barátnők – Ilka, Jenny, Olga, Zseni – fogadása, a közös ebédek és a séták a Jókai téren. Az év első három hónapjában még a társadalmi események, szórakozóhelyek felkeresésére való utalás is előfordul a bejegyzések között. Ezek szerint 1944. január 6-án a Vígszínházban, 30-án vallásos közjó előadáson,¹³⁷ február 3-án moziban, március 5-én a Royal Revűben járt közeli hozzátartozóival. Március 19. mellett a következő bejegyzés szerepel a naptárban: „a németek bevonulása éjjel,

136 A feljegyzésekből nem derül ki, milyen gyűlésekről volt szó.

137 Feltételezhetjük, hogy jótékonysági előadásra gondolt.

nyugtalan nap.” Másnap és harmadnap: „sehová.” Április 1-én azt írja, hogy „az este mindig Lajoséknál.” A bejegyzések április 6. után ritkulnak meg. Április 22-én csak annyit ír, hogy „Lajoskám!” Fiát ekkortájt már munkaszolgálatra hurcolhatták. Április 22-én Annie-nál bújik. Május 19-én a tápiógyörgyei zsidók Nagykátára való telepítését említi meg. Némi felüdülés érződik a május 28-i bejegyzésben, amelyben azt közli, hogy Olgával először ismét a Jókai téren járt. Július 6-án írta utolsó bejegyzését, ami érzelmi megrendüléséről tanúskodik: „Életem legszomorúbb napja, Flóri bevallotta, hogy 1938-ban kitért.”¹³⁸

Ekkorra család tagjainak többsége a túlélés reményében elhagyta őseinek vallását: „A családtagok mindegyike kikeresztelkedett, Ida nagymama mellett apám és mi voltunk azok, akik nem. Egyedül mi maradtunk meg az ősök hiténél, attól függetlenül, hogy nem vagyunk hívek.”¹³⁹ Deutsch Ida sokáig nem tudhatott gyermekei és unokái ilyen irányú cselekedeteiről. Klára nevű gyermekének 16 éves lánya, Ecséry Lilla naplót vezetett a vézskorszak ideje alatt, amelyben családja kitérését a nagymama szigorú elvárásaival való szembehelyezkedésként mutatta be: „Ennek az összes unokának a közös nagyanyja Dóra nagyanya (Deutsch Ida – szerk. megjegyzés). Ő nem tudja, hogy mi és a Fried család kitértünk, mert ha tudná, nagyon fájna a szíve, és ezért titkoljuk.”¹⁴⁰ Deutsch Ida mindannyiszor mély fájdalommal vehette tudomásul családtagjainak kitérését, amiről érzékletes képet nyújt a munkaszolgálatra hurcolt Lajos nevű gyermekének hozzá címzett levele: „Életem legszomorúbb születésnapján, 1944. augusztus 20. Drága jó Anyám! Nagyon köszönöm leveled. Kötelességemnek tartom neked tudatni, hogy a legutolsó frontcsoportból csak úgy tudtam kimaradni, hogy valaki, – kinek abszolút jóindulata irányomban csak most bizonyosodott be, mikor az életről volt szó – engem, mint római katolikust tüntetett fel. Ezáltal menekültem a majdnem bizonyos halálból. Viszont, hogy ez az illető bajba, illetve hamisításba ne keveredjen, megtörtént az áttérésem. Anniet és a gyerekeket is utasítottam ezek után, hogy térjenek ki. Tudom, hogy fájdalmat jelent neked, mégis úgy fogom fel, hogy inkább örülnöd kellene, mert életben

---

138 Györgyey János megőrzésében.

139 Interjú Györgyey Jánossal. Készítette: Németh Csaba, 2022. január 27.

140 Ecséry Lilla bevallottan római katolikus hitre tért át. A családtagok a személyiségi jogok megőrzése véget álnéven szerepelnek a nyilvánosságnak kiadott naplóban. A neveket maga a szerző írta át még életében. Ezek alapján Dóra nagymama valójában Deutsch Ida. A Fried család alatt Lilla egyik anyai nagynénjének családját kell érteni. Ecséry, 1944. 7–8.

maradhattam. Elég megpróbáltatás volt számomra az oroszországi kirándulás, semhogy kényszerhelyzettel dacoljak tovább. Kérlek, illeszkedjél be a mai helyzetbe. Kérlek, engedd meg nagykorú és sajnos erősen őszülő gyermekeidnek ezen a téren a szabadságot, mert elég sok bajt és veszélyt jelentett eddig is, hogy kitartottunk. Meghalni nem vagyok hajlandó családom miatt, sem azért mert a kényszerítő körülményeket nem tudod vagy nem akarod megérteni. Nagyon kérlek, ne túlozd el ezt a dolgot, nem éri meg a mai időkben felbolydulva izgulni és egészségednek is csak ártana a felesleges izgatás. Nagyon kérlek, drága jó Anyám légy megértéssel úgy Annie, a gyerekeink és az én irányomban, nem a formák fontosak manapság. Várom nagyon a leveledet és kérlek ezerszer önmagadra és az egészségedre vigyázz. Kezeidet csókolja nagyon szerető hű fiad, Lajos.”¹⁴¹ A zsidó nagypolgárság köreiből a kitéréssel szembeni Deutsch Ida által tanúsított mély ellenérzés és elutasítás szintén eseti jelenségnek számított. Ez a szintű nem tetszés és el nem ismerés ekkoriban már többnyire csak az ortodox családokat jellemezte.¹⁴²

A nagymama több családtagjához hasonlóan a svéd állampolgárság megszerzésével élte túl a holokausztot, amiről a budapesti Svéd Királyi Követség által 1944. augusztus 20-án kiállított menlevél, valamint a Magyar Királyi Belügyminisztérium Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatósága által 1944. szeptember 23-án kiadott véghatározat tanúskodik.¹⁴³ Arról nincs pontos információ, hol tartózkodott Budapest ostroma alatt. Családtagjainak többsége túlélte a holokausztot. Klára nevű lányának és Julianna nevű unokájának elvesztése azonban súlyos lelki megrázkódtatást okozott számára.¹⁴⁴

Deutsch Ida a háborút követően sem adta fel a zsidó vallás iránti mély elköteleződését. Gyermekeinek és unokáinak kitérése mellett nagy fájdalommal érinthette a hívek nélkül maradt tápiógyörgyei zsinagóga sorsa. Az ingatlan tulajdonjoga időközben a Pesti Izraelita Hitközségre szállt. Az épület megmentése érdekében tett erőfeszítéseit tanúsítja

---

141 Györgyey János megőrzésében.

142 Konrád, 2014. 557–585.

143 Györgyey János megőrzésében.

144 Az ostrom alatt, 1945. január 22-én a szovjetek által ellenőrzött Pesten a nyílt utcán tartózkodó Klárát egy Budáról áttévedt német lövedék találta el, amibe belehalt. Ecséri, 1995, 81–82; Adolf lánya, Julianna nem igényelt svéd menlevelet. Egy Bécsbe irányított munkaszolgálatos menet tagjaként tűnt el a háborúban. A Budapest–Győr országúton Gönyүнél látták őt utoljára. Interjú Györgyey Jánossal. Készítette: Németh Csaba: 2020. június 29.

a hitközség elnökségének 1948. szeptember 21-én címzett levele: „Tisztelettel tudatom, hogy a tápiógyörgyei hitközség temploma, mely a T. hitközségre háramlott, mivel a györgyei zsidókat deportálták és sajnos csak ketten maradtak. Ez a templom, amelyet annak idején boldogult férjemmel építettünk, most veszedelemben forog – Tápiógyörgye község át akarja venni. A templom melletti kántorlakást egy régi alkalmazottnak, Drapos Ernőnek adtam át azzal, hogy a lakásért vigyázzon a templomra. Ő értesített arról, hogy a község el akarja venni a templomot és őt ki akarják tenni a lakásból. Kérem a T. Hitközséget, hogy szíveskedjenek mielőbb intézkedni, hogy a templommal mi legyen és ne történjen olyan intézkedés a község részéről, amellyel a kegyeletet és a hitközség jogait megsértik.”¹⁴⁵ A zsinagóga építtetője már nem élhette meg annak lebontását, amire az 1950-es évek közepén került sor.¹⁴⁶

Györgyey Illés özvegye 1951-ig maradhatott Budapesten az Andrássy út 46. szám alatti lakásában, amikor a kitelepítettek listájára került. A családi emlékezet szerint saját kérésére a tokaji zsidó szeretetotthonba költöztették, ahol 1952. február 28-án hunyt el: „Az egykori komornája, Pósz Mária ápolta és ő is temette el Tokajban. A sírkövét is ő emeltette, ám valószínűleg téves helyre tetette. A nagymama egyik utolsó kívánsága az volt, hogy holttestét Budapesten a Györgyey-kriptába temessék. Bátyám próbálta elintézni, hogy Ida nagymamát a családi sírboltba hazahozzák, de az exhumáláskor nem találták meg a csontokat, így Ida nagymama földi maradványai nem kerülhettek a Salgótarjáni úti temetőbe.”¹⁴⁷

Összegzés

Györgyey Illésné, született Deutsch Ida a 19. század végén a Tafler-Györgyei vagyonos zsidó vállalkozó és földbirtokos család egyik tagjához, Györgyei Illéshez ment feleségül. Házasságából hat gyermeke született, akik közül öten éltek meg a felnőttkort. A család kétlaki életet élt: nyaranta a férj által épített tápiógyörgyei kastélyban lakott, a téli hónapokat rendszerint Budapesten töltötte. Györgyey Illésné a férje által biztosított anyagi jólétnek köszönhetően a családanyai teendők

---

145 Györgyey János megőrzésében.

146 Nagy Zoltán: Tápiógyörgye község történeti kronológiája. In: Nagy Zoltán – Németh Csaba: *Tápiógyörgye 800 éves emlékezete*. Tápiógyörgye: Tápiógyörgye Község Önkormányzata, 2020. 27.

147 Interjú Györgyey Jánossal. Készítette: Németh Csaba: 2020. június 29.

mellett a közéletben is szerepet tudott vállalni. Ez részben a fővárosi egyesületekben vállalt tagságban mutatkozott meg, amely a kultúra és a tudományok iránti vonzalmát is tükrözte. Szabadidejében sokat olvasott, művelt személyiség volt. Tettei közül jótékonyági cselekedetei is elismerést érdemelnek. Férje példáját követve rendszeresen támogatta a családi birtokközpontnak számító Tápiógyörgye községet, a helyi iskolát, a római katolikus plébániát és a zsidó hitközséget. Györgyey Illésné férje elvesztése után a család legfőbb összetartó erejévé vált. Élete során a legnagyobb megpróbáltatások között is kitartott az izraelita vallás mellett, tette mindezt a Pesti Izraelita Nőegylet tagjaként és társelnökeként. Ebben a szellemiségben nevelte fel gyermekeit és szerette volna unokáinak felnövekedését látni. Éppen ezért okozhatott számára nagy lelki fájdalmat, hogy a vészkorszakban több családtagja is a kitérés mellett döntött.

Deutsch Ida közéleti tevékenysége, felekezeti jótékonykodása és a művelődés iránt tanúsított érdeklődése nem számított kivételes jelenségnek a zsidó nagypolgárság nőtagjainak körében. Ezzel ellentétben vallásossága és a kitéréssel szembeni ellenérzése a legkevésbé sem tekinthető társadalmi köre tipikus vonásának. Személyiségének jegyei némileg árnyalják a zsidó nagypolgárságról alkotott nézeteket. Általa bizonyossá vált, hogy léteztek vallásukhoz és felekezetükhöz mélyen hűséges nagypolgári asszonyok. Ezért is lenne fontos, hogy a magyar zsidó történetírás lényegesen több figyelmet szenteljen a nők historikumának.

Prepuk Anikó

Vázsonyi Vilmos

Egy fiatal publicista az 1890-es évek izraelita felekezeti közéletében

A 19. században Közép- és Kelet-Európában az autonóm zsidó politika feltételei Magyarországon teremtődtek meg legkevésbé. Eltekintve a cionizmus szerény hazai szervezeteitől, a zsidóság vallási irányzatai és szekuláris csoportjai nem hoztak létre kimondottan zsidó érdekeket képviselő pártokat és egyéb politikai szervezeteket, s ebben a vonatkozásban a magyar zsidóság története nagyban különbözik Oroszország, Románia, a lengyel vagy a cseh területek zsidó népességének történetétől.¹ Az autonóm zsidó politika hiánya nagymértékben összefüggött a dualizmus kori magyar társadalom politikai szerveződésének sajátosságaival. Annak hatására, hogy a hazai pártszerkezetet alapvetően az ország közjogi állása, a Magyarország és Ausztria közötti kiegyezéshez való viszony formálta, a századfordulóig kevéssé nyílt lehetőség világnézeti, vallási-felekezeti vagy etnikai-kisebbségi csoportérdekek tartós megjelenítésére.² A liberális többségű alsóház nem adott teret a

---

□ Prepuk Anikó, történész, PhD, habilitált egyetemi docens, Debreceni Egyetem, Történelmi Intézet; e-mail: prepuk.aniko@arts.unideb.hu

A tanulmány az NKFI Alap támogatásával, az OTKA K 143231 számú kutatási program keretében készült.

- 1 Kelet-európai összehasonlításban vizsgálja a témát Mendelsohn, Ezra: *The Jews of East Central Europe between the World Wars*. Bloomington: Indiana University Press, 1983. 107.; Mendelsohn, Ezra: *On Modern Jewish Politics*. New York – Oxford: Oxford University Press, 1993.
- 2 Szabó Dániel: A magyar társadalom politikai szerveződése a dualizmus korában; Szabó Dániel: I. rész (1867–1918). In: Boros Zsuzsanna – Szabó Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon 1867–1944*. Budapest: Korona, 1999. 7–156. Az 1880-as években nem bizonyult hosszú életűnek a világnézeti programmal induló Országos Antiszemita Párt. Rudai Dezső szerint azonban az 1890-es években a katolikus Néppárt, majd a Demokrata és a Szociáldemokrata Párt fennmaradása a közjogi alapú dualizmus kori pártszerkezet bomlását jelzi. Rudai Rezső: *A politikai ideológia, pártszerkezet, hivatás és életkor szerepe a magyar képviselőház és a pártok életében 1861–1935*. Budapest: Magyar Társadalomtudományi Társulat, 1936. 22.

felekezeti politizálásnak, s kimondottan negatív konnotációval bírtak azok a viták, amelyek vallási csoportérdekeket feszegettek. A jelenség a liberális elit magatartásával is összefüggött.³ A térség több államával ellentétben Magyarországon a zsidóság szövetségesre talált a liberális politikai elitben, amellyel célszerűbbnek látszott az együttműködés, mint a konfrontáció. A magyar szabadelvűség a századfordulóig integrálta a zsidó célokat, amelyekért összességében nem zsidó politikusok és szervezetek vívták meg a harcot.⁴

Ezen összefüggés alól kivételként említhető az izraelita vallásfelekezet egyenjogúsításáért, recepciójáért folytatott küzdelem az 1890-es években. Tanulmányom e küzdelem egyik vezéralakja, Vázsonyi Vilmos tevékenységével foglalkozik három nagyobb kérdéskörre koncentrálni: először az izraelita vallás bevetté tételét célzó recepciós mozgalom szervezésében játszott szerepét, majd az egyházpolitikai törvényhozás alatt végzett publicisztikai tevékenységét, végül a kongresszusi irányzat szervezetének átalakítása érdekében kifejtett erőfeszítéseit elemzi.

A recepciós mozgalom szervezője

Vázsonyi Vilmos 1889 februárjában 21 éves joghallgatóként, még Veiszfeld vezetéknév alatt, az *Egyenlőség* című neológ zsidó hetilapban jelentette meg első vezércikkét *Viszonosság és szervezet* címmel.⁵ Az írás erőteljes hangon követelt egyenlőséget az izraelita felekezetnek, értelmezve azt, hogy a zsidók egyéni polgári és politikai egyenlőségének

---

3 Kovács András: A magyar zsidók és a politika. *Világosság*, 1998/2. 78–85.; Uó: A magyar zsidó politika a háború végétől a kommunista rendszer bukásáig. *Múlt és Jövő*, 2003/3. 5–39.; Miklós Konrád: Jews and Politics in Hungary in the Dualist Era, 1867–1914. *East European Jewish Affairs*, 39 (2) 2009. 2. 167–186. DOI: <https://doi.org/10.1080/13501670903016282>

4 E szövetség a reformkortól azzal összefüggésben formálódott, hogy a magyar liberális elit számított a zsidóság egy részére a polgári modernizációt elősegítendő. Kecskeméti Károly: A liberalizmus és a zsidók emancipációja. *Történelmi Szemle*, 1982/2. 185–210.; Prepuk Anikó: A zsidóemancipáció a reformkorban. In: L. Nagy Zsuzsa – Veres Géza (szerk.): *Történelmi Tanulmányok III.* Debrecen: KLTE, 1994. 15–35. A környező országok közül Németországban és a Monarchia Lajtán túli területein is érvényesült mindez, ott azonban az 1870-es évek végétől a liberálisok kiszorultak a kormányzásból.

5 Veiszfeld Vilmos: Viszonosság és szervezet. *Egyenlőség*, 1889. február 17. 1–3.; Vázsonyi 1889-ben a véderővita során, a Vigadóban tartott ifjúsági nagygyűlésen tűnt fel a nyilvánosság előtt. Pakots József: Vázsonyi élete és kora. In: Csörgő Hugó és Balassa József (sajtó alá rend.): *Vázsonyi Vilmos beszédei és írásai.* I–II. Budapest: Az Országos Vázsonyi Emlékbizottság kiadása, 1927. I. 5–32.

1867-ben történt deklarálásait azóta sem követte a vallásfelekezet beemelésé a bevett felekezetek közé.⁶ Ennek következményeként a zsidó felekezet nem rendelkezett autonómiával, ezért az állami hatóságok dönthettek a hitközségek hatáskörébe tartozó ügyekben, továbbá nem terjedt ki rá a bevett keresztény felekezetek viszonyosságát kimondó 1868. évi LIII. törvénycikk, ami az áttérések és a vegyes házasságok rendezetlenségét eredményezte.⁷ Vázsonyi úgy vélte, e szegyénteljes helyzetből a zsidóság kétféleképpen emelkedhet ki. Az egyik mód, hogy kérvénnyel fordul az országgyűléshez annak érdekében, hogy a zsidó felekezet is vétessék fel a bevett felekezetek közé; a másik, hogy olyan törvény megalkotását kéri a parlamenttől, amely a hazai vallásügy valamennyi sérelmét orvosolja.⁸

A cselekvésre buzdító, határozott hangvétel nem függetleníthető attól, hogy 1867 után kudarcba fulladtak azok a korábbi törekvések, amelyek az izraeliták felekezeti jogainak bővítését és a vallás recipiálását célozták: 1883-ban a főrendiház elvetette a zsidó-keresztény vegyes házasságot engedélyező részleges polgári házasságot, illetve a második kamara 1885. évi reformja során sem sikerült megvalósítani a felekezet főrendiházi képviselőjét.⁹ A kudarcok határozott fellépésre ösztönözték a neológ felekezeti orgánumban fellépő, főként fiatalabb generációt, amelynek tagjai már az emancipáció elnyerését követően szocializálódtak, ezért a korábbi nemzedékhez képest önértékesebben léptek fel az egyenlő polgári jogok érvényesítése érdekében.¹⁰ Vázsonyi Vilmos e generáció egyik vezéregyéniségévé vált, aki a korábbi politikai normákat felrúgva mutatott rá a felekezeti politizálás anomáliáira, s ösztönzött arra, hogy az antiszemitizmustól való félelmek és a kormányzattal való

---

6 1867:XVII. tc. Az izraeliták egyenjogúságáról polgári és politikai jogok tekintetében. In: Márkus Dezső (szerk.): *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytar. 1836–1868. évi törvénycikkek.* [a továbbiakban: CJH]. Budapest: Franklin Társulat, 1896. 354.

7 1868: LIII. tc. A törvényesen bevett felekezetek viszonyosságáról. In: *CJH. 1836–1868. évi törvénycikkek.* 506–508.

8 Veiszfeld Vilmos: *Viszonyosság és szervezet. Egyenlőség*, 1889. február 17. 2–3.

9 Prepuk Anikó: Miért nem nyert képviselőt az izraelita felekezet a dualizmus kori főrendiházban? *Századok*, 2020/5. 935–962.; Uő: Kísérletek az izraeliták felekezeti jogainak szélesítésére az emancipáció után (1867–1892). In: Biró Zsuzsanna Hanna – Nagy Péter Tibor (szerk.): *Zsidóság – tradicionalitás és modernitás. Tisztelgő kötet Karády Viktor 75. születésnapja alkalmából.* Budapest: Wesley János Lelkészképző Főiskola, 2012. 45–66.

10 Prepuk Anikó: Az izraelita hírlapirodalom kezdetei Magyarországon. In: Angi János – Pallai László – Papp Imre (szerk.): *Emlékkönyv ifj. Barta János 70. születésnapjára.* Debrecen: Történelmi Intézet, 2010. 311–328.

szövetség keresése helyett a polgári öntudatból táplálkozó bátorság és kezdeményezőkézség vezérelje a felekezet irányító testületeit.

1891 decemberében *A végtelen kérdés* című vezércikkében éles támadást indított a neológ irányzat vezetése ellen, amelyben elsősorban a zsidó nagypolgárság játszott meghatározó szerepet.¹¹ A kongresszusi irányzatot képviselő testületeket, a Magyarországi Izraeliták Országos Irodáját és a Pesti Izraelita Hitközség vezetését tette felelőssé a sikerelenségért, és kárhoztatta azt a taktikát, amelynek értelmében ezek a szervezetek legfeljebb kivárták a politika vezető csoportjainak kezdeményezéseit, de maguk nem léptek fel cselekvőleg. Vázsonyi a Makkabeusok szabadságharcához hasonlította törekvéseiket, amikor az *Egyenlőség* oldalain Szabolcsi Miksa támogatásával, Márkus Dezső, Vázsonyi Jenő, Makai Emil, Fleischmann Sándor, a Palágyi testvérek és Kabos Ede részvételével politikai kampányt indított a felekezet befogadása érdekében. Az 1892 elején kibontakozó recepciós mozgalom arra irányult, hogy a parlamenti választásokon minél több képviselőjelöltet nyerjenek meg a recepció ügyének, ezért vezetői arra szólították fel a zsidó választókat, hogy csak olyan képviselőkre adják szavazataikat, akik az elkövetkező egyházpolitikai törvényhozás során támogatják a zsidó vallás egyenjogúsítását.¹² A fiatalok vehemens fellépésére kisvártatva pozitívan reagáltak a Pesti Izraelita Hitközség vezetői.¹³ A hitközség elnöke, Wahrmann Mór és Mezei Mór a fővárosi zsidóság neves személyiségeivel közösen hozták létre a mozgalom végrehajtó bizottságát,¹⁴ amely a képviselőházhoz intézendő memorandum elkészítését határozta el.¹⁵ Tervezetét Vázsonyi

---

11 Vázsonyi Vilmos: *A végtelen kérdés*. *Egyenlőség*, 1891. december 11. 1–3.

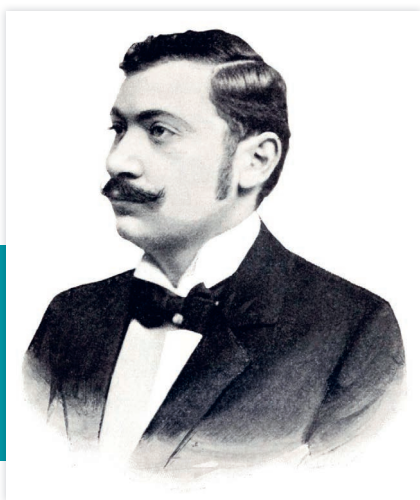
12 A recepciós mozgalom történetéről lásd Groszmann Zsigmond: *A recepciós mozgalom politikai története*. Budapest: Magyar Könyvnyomda és Kiadóvállalat Rt., 1915.; Szabolcsi Lajos: *Két emberöltő. Az Egyenlőség évtizedei (1881–1931)*. Budapest: MTA Judaisztikai Kutatócsoport, 1993. 53–73.; Prepuk Anikó: *Egy felekezeti mozgalom kezdetei: a vidéki zsidóság részvétele az izraelita vallás recepciójáért indított mozgalomban. Néprajzi Látóhatár*, 2005/3–4. (A magyar zsidó kultúra öröksége, élő hagyománya.) 185–209.

13 Szabolcsi Miksa: *Az értekezlet*. *Egyenlőség*, 1892. január 8. 1. sz. melléklet 1–7.

14 Wahrmann Mór 1883-ban, a tiszaezlári pert követő tisztújítás során nyerte el a PIH elnöki tisztét. A képviselőház első zsidó vallású tagja, aki 1869 és 1892 között képviselte a Lipótvárost. A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara, valamint az országgyűlés pénzügyi bizottságának elnöki tisztét töltötte be. Frank Tibor (szerk.): *Honszeretet és hazafüü hűség. Wahrmann Mór 1831–1892*. Budapest: Argumentum. 2006.; Mezei Mór az 1860-as évektől az emancipációs küzdelmek élharcosa, az 1868. évi egyetemes gyűlés egyik szervezője, majd az Izraeliták Országos Irodájának elnöke. Wahrmann Mór halála után, 1893-ban Lipótváros országgyűlési képviselőjévé választották. Ujvári Péter (szerk.): *Zsidó Lexikon*. Budapest: A Zsidó Lexikon Kiadása,

15 A végrehajtó bizottság névsorát közli: Hazai hírek. *Egyenlőség*, 1892. január 8. 9.

Vilmos és Márkus Dezső írta.¹⁶ Vázsonyiék hatékonyan mozgósították a vidéki zsidóságot. 1892. január és május között összesen 256 izraelita hitközség, az összes hazai zsidó gyülekezet 12,7%-a csatlakozott a mozgalomhoz, amelyben 166 kongresszusi-neológ, 37 status quo ante és 46 ortodox hitközség vett részt.¹⁷ A választások során 82 olyan képviselő nyert mandátumot, aki ígéretet tett a zsidó vallási egyenlőség támogatására. Közülük 51 képviselő a Szabadelvű Párt, 14 a Nemzeti Párt, 14 a Függetlenségi és 48-as Párt, 3 fő a 48-as (Ugron) Párt tagja volt.¹⁸ A képviselőházban a recepció táborát erősítette továbbá 10 izraelita képviselő, akik közül 9 fő a Szabadelvű Pártot képviselte.¹⁹

Vázsonyi Vilmos, 1905.

Wikimedia Commons

-
- 16 A zsidó hitfelekezetnek a törvényesen bevett felekezetekkel egyenjogúsítása tárgyában a képviselőházhoz intézendő kérvény tervezete. *Egyenlőség*, 1892. január 8. 1. sz. melléklet 7–8.
- 17 A mozgalomhoz csatlakozó hitközségek: Bizonyosságul és emlékeztetőül. *Egyenlőség*, 1892. május 20. 5.; a status quo ante hitközségek létszáma bizonytalan. Az *Egyenlőség* cikkei szerint 52 hitközség csatlakozott, de csak 19-et nevesítenek: Sturm Albert: A magyar zsidók tömörülése. *Egyenlőség*, 1892. február 12. 1–2.; a vidék és a receptio. *Egyenlőség*, 1892. április 8. 5. A közölt adat végső összesítés eredménye. A hitközségek 1892. évi összlétszámára és megoszlására az egyes irányzatok között nem áll rendelkezésre adat, ezért egy 1896-ban készült adatsort vettem alapul. A magyarországi izraelita hitközségek irányzatonkénti megoszlása 1896-ban országrészek szerint. In: *Magyar Statisztikai Évkönyv*. 1896. 434.
- 18 Felekezeti egyenjogúsításunk támaszai a házban. *Egyenlőség*, 1892. március 25. Melléklet 1.; a receptio. *Egyenlőség*, 1892. április 1. 6.; Bizonyosságul és emlékeztetőül. *Egyenlőség*, 1892. május 20. 5.
- 19 A képviselőház zsidó tagjai. *Egyenlőség*, 1892. június 10. Melléklet 1–3.; Zsidó képviselőjelöltek. *Egyenlőség*, 1892. január 22. 11.; Hazai hírek. *Egyenlőség*, 1892. január 29. 9–10.; Zsidó magyarok a törvényhozásban. In: Zichy Hermán – Derestye Gy. M. (szerk.): *Magyar zsidók a millenniumon. Művelődéstörténeti tanulmány*. Budapest: Miljkovic Dragutin, 1896. 63–73.

Ellenérvek és cáfolatok

Vázsonyi Vilmos az egyházpolitikai törvényhozás alatt is rendíthetetlenül folytatta munkáját. 1892 és 1895 között számtalan vezércikket írt az *Egyenlőségben*, emellett számos cikke jelent meg a függetlenségi ellenzék lapjában, az *Egyetértésben*, amelyekben szembeszállt minden olyan véleménnyel, amely megkérdőjelezte az izraelita recepció szükségességét. Az 1892. februártól induló új parlamenti ciklusban a Szapáry- és a Wekerle-kormány elkötelezte magát az állam és az egyház elválasztását célzó liberális program mellett, s ennek keretében a zsidóság vallási emancipációját is napirendre tűzte. Az egyházpolitikai törvények közül elsőként, 1893. április 26-án beterjesztett recepciós törvényjavaslatot mégis az utolsók között, kompromisszum árán, a főrendiház harmadszori szavazása után sikerült csak elfogadtatni 1895 októberében.²⁰

A hosszan elhúzódó törvénykezés lehetőséget adott a kételyek és az ellenérvek megfogalmazására. Ezek között különösen veszélyesnek bizonyult az ultraliberális álláspont, amelyet a függetlenségi ellenzék egyes tagjai képviseltek. A Wekerle-kormány a törvénykezés kezdetén világossá tette, hogy a történelmi egyházi hierarchia, azaz a bevett felekezetek rendszerének fenntartásával törekszik az állam és az egyház szétválasztására, ezért külön törvényben fogja a bevett vallások közé emelni az izraelita felekezetet. 1892. novemberben azonban a képviselőházban a Függetlenségi és 48-as Párt képviselői, Ugron Gábor, Thaly Kálmán és Polónyi Géza a párt elnöke, Eötvös Károllyal szemben foglaltak állást, amikor kijelentették, hogy az általános vallásszabadság törvénybe iktatása feleslegessé teszi az izraelita recepciót. Sőt, a vallásszabadságra nézve egyenesen sérelmes a zsidók számára külön törvényt alkotni.²¹ Továbbá kifogásolták, hogy az izraelitákat senki nem kötelezi

---

20 A recepciós törvény születéséről lásd Prepuk Anikó: Miért éppen recepció? Az izraelita vallás egyenjogúsítása az 1890-es években. In: Angi János – ifj. Barta János (szerk.): *Emlékkönyv L. Nagy Zsuzsa 70. születésnapjára*. Debrecen: DUP, 2000. 263–281.

21 Ugron Gábor hozzászólása. In: *Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. I–XXXIV. (Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai.) Budapest, 1892–1896. [a továbbiakban: Képviselőházi Napló 1892–1896.] VI. 1892. november 21. (106. orsz. ülés) 165.; Thaly Károly felszólalása. Uo. 1892. november 28. (111. orsz. ülés) 286–288.; Polónyi Géza felszólalása. Uo. 1892. november 29. (112. orsz. ülés) 298–299. Az ultraliberális álláspontban rejlő veszélyeket jelzi, hogy ezt az érvet az 1840-es években az emancipáció ellenfelei hangoztatták.

hitcikkelyeik bemutatására, ellentétben a protestánsokkal, akik hét háborút vívtak és négy békét kötöttek, mire elnyerték a vallásszabadságot.²²

A hitcikkelyek bemutatására vonatkozó bírálatot Vázsonyi Vilmos határozottan visszautasította.²³ Miközben hangsúlyozta, hogy a zsidó vallás „az összes monotheisztikus vallások ősforrása”, rámutatott arra, hogy a magyar törvényhozás sosem követelt hitelvetek az országban élő, ismert vallásfelekezetektől az elismerés vagy a bevetté tétel fejében. Ennek alátámasztásaként idézte a protestánsok szabad vallásgyakorlatát kimondó 1608. évi I. törvénycikket, az 1647. évi linzi békét, a protestánsok bevetté tételét közvetetten szabályozó 1791. évi XXVI., a görögkeleti egyházat bevett egyházzá emelő 1791. évi XXVII. és az unitárius felekezetről rendelkező 1848. évi XX. törvénycikkeket.²⁴ A recepciót az általános vallásszabadság sérelmeként értékelő álláspontot pedig a következőképpen leplezte le: „A gátakat áttörő, hullámaival egeket csapkodó liberalizmus, mely elfojtott örömmel nézi az ultramontanizmus garázdálkodásait, minket félrevezetni nem, fog. Azt mondja egy közmondás, hogy az orosz csak vakarni kell és előtűnik – a kozák. Nos a vallásszabadság magasztos hőseit is csak meg kell vakarni kissé a toll hegyével és előttünk áll – az antiszemita. Jól tudják a vallásszabadság törhetetlen bajnokai, hogy a kormány által tervezett vallásszabadság a bevetté rendszerét el nem törli, a bevett és be nem vett felekezetek közt a különbséget teljesen meg nem szünteti, de azért azt akarják, hogy csak maradjunk mi szépen, a bevetté korlátain kívül és a messiásvárók hagyományos türelmével várjuk meg az általános vallásszabadság korszakát.”²⁵ A fenti érvek az 1893 tavaszi kultuszvitában is megismétlődtek,²⁶ ezért Vázsonyi később is többször felhívta a figyelmet a doktriner liberalizmus veszélyeire, amely a recepció bukását idézheti elő, ha képviselői a vallások közötti teljes egyenlőséghez ragaszkodnak anélkül, hogy valóban képesek len-

---

22 Thaly Károly felszólalása.

23 Vázsonyi Vilmos: Kifogások. *Egyenlőség*, 1892. december 16. 1–4.; a cikk az *Egyetértés* 1892. december 13-i számában is megjelent, amit a *Pester Lloyd* december 14-i és a *Magyar Hírlap* 1892. december 15-i száma is átvett.

24 1608:I. tc. II. Mátyás k. e. decretuma. In: Márkus Dezső (szerk.): *CJH. 1608–1657. évi törvénycikkek*. Budapest: Franklin Társulat, 1900. 9.; 1647:II. tc. 6–22. cikkely. Uo. 421–447.; 1790/1791:XXVI. tc. A vallás ügyéről. In: Márkus Dezső (szerk.): *CJH. 1740–1835. évi törvénycikkek*. Budapest: Franklin Társulat, 1901. 169–179.; 1791:XXVII. tc. A görög nem-egyesült vallásúakról. Uo. 179.; 1848:XX. tc. A vallás dolgában. 1. §. In: *CJH. 1836–1868. évi törvénycikkek*. 243.

25 Vázsonyi Vilmos: Kifogások. *Egyenlőség*, 1892. december 16. 2.

26 Ugron Gábor hozzászólása. In: *Képviselőházi Napló 1892–1896*. X. 1893. március 13. (179. orsz. ülés) 142–145.; Polónyi Géza hozzászólása. Uo. 145–146.

nének változtatni a bevett vallások rendszerén. Vázsonyi számos további írásában bírálta az ultraliberális álláspontot, és több olyan konzervatív véleményt is idézett, amely „a vallásszabadság spanyolfala mögé bújva” utasította el az izraeliták vallási emancipációját.²⁷

Az ellenérvek közül a zsidóság szervezetlenségére való hivatkozás sem hiányozhatott.²⁸ Az időről időre elhangzó állítást, miszerint az izraelita felekezetet azért nem lehet befogadni, mert különböző irányzatokra oszlik, amelyek nem alkotnak egységes szervezetet, először Vázsonyi cáfolta megalapozott jogi érveléssel.²⁹ Rámutatott arra, hogy a hazai vallásügyi törvények értelmében nincs szerves összefüggés a bevett státusz és az egyházak szervezete között. A két protestáns felekezetet bevetté tevő 1791. évi. XXVI. tc. nem szól az egyházszerződés törvénybe iktatásáról, mindössze megadja az autonóm szervezkedés jogát.³⁰ Az unitárius vallás bevettségét kimondó 1848. évi XX. tc. sem rendelkezik az unitárius vallás szervezetéről, azaz a legkisebb protestáns egyház bárhogyan szervezkedhet, mert az nem változtat bevettségének tényén.³¹ Eddig mindössze a görögkeleti egyház szervezetét iktatták törvénybe az 1848. évi XX. és az 1868. évi IX. tc.-ben,³² az 1791. évi XXVII. tc. azonban már korábban bevette a görögkeletieket. Azaz a bevett státusz törvénybe foglalása megelőzte a szervezet elfogadását. Jóllehet az 1868. évi IX. tc. két különálló egyházkerületre szakította az 1864-ig egységes görögkeleti egyházat, mégsem merült fel, hogy ezután külön-külön kellene törvénybe iktatni mindkét kerület bevett jogállását. Mindez azt jelenti, hogy miután az emancipációt kimondó 1867. évi XVII. tc. csak egy izraelita vallást ismer, a recepciós törvényben a törvény szerint egységes izraelita vallás bevetését kell kimondani, ami nem zárja ki azt, hogy a zsidóság különböző módon ne szervezkedhetne.

A hitcikkelyeket és az egységes szervezetet számonkérő és jogi érveléssel könnyen cáfolható véleményeknél nehezebbnek bizonyult a katolikus dogmatikával szembeni védekezés, amely a recepciós törvény-

---

27 Vázsonyi Vilmos: A kifogások hősei. *Egyenlőség*, 1893. március 17. 2.; Tábori Róbert: Polónyi képviselő úr utazásai. Uo. 4–5.; Vázsonyi Vilmos: Feltételes szabadelvűség. *Egyenlőség*, 1893. szeptember 1. 1–2.; Szabolcsi Miksa: A túrós-csusza. Uo. 8–9.

28 Nagy István hozzászólása. In: *Képviselőházi Napló 1892–1896*. X. 1893. március 9. (176. orsz. ülés) 64.

29 Vázsonyi Vilmos: A kultuszvita és a receptió. *Egyenlőség*, 1893. március 10. 3.

30 Lásd a 25. jegyzetet.

31 Uo.

32 1868:IX. tc. A görög-keleti vallásuk ügyében. In: *CJH. 1836–1868. évi törvénycikkek*. 377–378.

javaslat áttérési szakaszának elutasításához nyújtott kiindulópontot. A katolikus püspöki kar 1893. márciusban az első törvényjavaslatok beterjesztése előtt emlékiratokban fejtette ki álláspontját az egyházpolitikai törvényekkel szemben.³³ A kormányhoz intézett memorandum az izraelita recepciót illetően kiemelte, hogy a püspöki karnak nincs ellenvetése, ha az a vallás törvényes védelmét jelenti.³⁴ A keresztség eltörölhetetlenségére hivatkozva azonban elvetette a keresztények és zsidó közötti áttérési viszonyosságot, azon belül a keresztény vallásról a zsidó hitre való áttérés lehetőségét. Vaszary Kolos hercegprímás a dogmatikai szempontot nemzeti érvekkel is kiegészítette. Eszerint azért kell megtiltani a zsidó vallásra való áttérést, mert a judaizmus nemzeti vallás, a zsidóság „exclusiv nemzetet” alkot, az áttérő megszűnik magyarnak lenni és a zsidó nemzetet fogja gyarapítani.³⁵

Az *Egyenlőséget* nem érte váratlanul a főrendiház jövőbeni állásfoglalását is előrevetítő katolikus memorandum. Vázsonyi Vilmos rámutatott, hogy az elmúlt századokban nem született olyan vallási reformtörvény, amely ellen a katolikus klérus ne nyújtott volna be óvást. Így járt el 1608-ban, 1647-ben és 1791-ben, amikor a protestánsok jogait törvénybe iktatták. Az államférfiak azonban már akkor is voltak annyira felvilágosultak, hogy az állami törvények megalkotásánál nem vették figyelembe az egyoldalú dogmatikus felfogást.³⁶ Vázsonyi a közszabadság kérdésének tekintette az áttérés szabadságát, és az egyéni szabadság sérelmeként értékelte, ha a polgárok nem változtathatják meg szabadon hitüket.³⁷ A zsidó felekezetre nézve bántónak és megszegyenítőnek ítélte az áttérés akadályozását. Mindazonáltal úgy gondolta, az áttérés szabadsága nem teszi semmissé a keresztséget, mert az egyháztól senki sem tagadja meg azt a jogot, hogy a maga hatáskörében az áttértet továbbra is kereszténynek tekintse. Vázsonyi számonkérte a katolikus egyházon az azonos

---

33 A püspöki kar emlékirata. *Magyar Állam*, 1893. március 11. 1–2.; Salacz Gábor: *A magyar kultúrharca története 1890–1895*. Bécs: Dunántúl Pécsi Egyetemi Kiadó, 1938. 234–237.

34 A magyarországi püspöki kar emlékirata. *Religio*, 1893. március 11. 154–160.; a püspöki konferenciáról. *Religio*, 1893. március 1. 133–134.; Salacz, 1938. 235.

35 Az emlékirat nem tartalmazza Vaszary Kolos véleményét, amihez a *Religio* a következő magyarázatot fűzte: „Itt az emlékiratnak azt a részét, mely a zsidó vallást és a zsidó nemzetiséget összeköti és e szempontból tárgyalja, a püspöki kar elhagyandónak véleményezte, mert semmiben sem akarták más vallással szemben átlépni az objektivitás korlátait.” A püspöki konferenciáról. *Religio*, 1893. március 1. 134.; a hercegprímás gondolatai azonban visszaköszönnek a *Magyar Államban* szerző nélkül megjelent cikkben. A zsidó nemzet és céljai. *Magyar Állam*, 1894. január 21. Melléklet.

36 Vázsonyi Vilmos: Kifogások. *Egyenlőség*, 1892. december 16. 4.

37 Vázsonyi Vilmos: A recepció és a klérus. *Egyenlőség*, 1893. január 6. 1–3.

mérce alkalmazását: „Az elkeresztelési kérdésben az egész országot fellármázta a klérus avval a csatakiáltással, hogy a szülők természetes joga sérelmet szenved, midőn a szülők nem határozhatják meg vegyes házasságból származott gyermekeik vallását. Jusson eszükbe a természetjog bajnokainak, hogy az áttérés szabadságának korlátozása nem kevésbé sérti a természetjogot és legyenek szívesek ezen kérdésben is a természetjog álláspontjára helyezkedni.”³⁸

Erdélyi Mór (1866–1934):
Vázsonyi Vilmos, 1917.
[Wikimedia Commons](#)

A dogmatikai érveknél is erőteljesebb reakciót váltott ki Vaszary Kolos „nemzeti” magyarázata, amely Vázsonyi szerint a keresztiség eltörölhetetlen jellege helyett „a zsidóság eltörölhetetlen jellegére” hivatkozva a „szent nemzeti eszmét” játszotta ki, amikor úgy érvelt, hogy „minden zsidó hitre áttért keresztényben a magyar nemzet vesz egy tagot és a zsidó nemzet gyarapodik.”³⁹ Vázsonyi határozottan visszautasította a zsidóság esszencialista felfogását, amely szerint „a zsidó és a magyar fogalom összeférhetetlenek” és a zsidó nemzeti szempontból örökké zsidó marad: „A hazáért dolgozhatunk, fáradhatunk, szenvedhetünk és meghalhatunk, azért nekünk a magyarsághoz nincs közünk, mert

³⁸ Uo. 2.

³⁹ Vázsonyi Vilmos: Pax. *Egyenlőség*, 1893. március 3. 1–4.

mi az oszthatlan, egységes zsidó nemzet tagjai vagyunk, melyben China, Patagonia, Arábia, Algír és Magyarország zsidói egyesülnek. Vaszary Kolos, miután hű imára kulcsolta össze kezeit és égi békét esengett az úrtól, szent kezeivel nyakon ragadja az egész magyar zsidóságot és a haza ajtaja elé teszi.”⁴⁰ Vázsonyi – Vaszary érveit cáfolandó – megkülönböztette a nemzet, a faj és a vallás fogalmát: „A nemzet alapja a nyelv és a kultúra; a fajé a származás; a vallásé a lelki hit és az egyéni akarat. Hogyan képezhetnének a föld összes zsidói egy nemzetet, midőn nincsen nyelv, nincsen kultúra, mely őket összefűzze. [...] Hogyan lehetünk mi egy nemzet a tuniszi zsidókkal, akiket meg sem értünk.”⁴¹ Úgy vélte, a magyar nemzet létalapját támadja, aki faji származásra akarja visszavezetni a nemzet fogalmát: „A magyarság mint tiszta faj nem létezik; ha csak a fajmagyarok tartoznának a nemzethez, az egész nemzet igen kis zártkörű társaságra redukálnának. A nemzeti kultúra és nyelv a nemzeti lét alapja, a nemzeti kultúra, mely a faji és a vallási eszmét legyőzi, a különböző fajokat és vallásokat egyesíti. Simor János, Császka: tót, Wolafka: cseh, Schlauch, Schopper: német faji származásúak, de azért az első Magyarhon hercegprímása volt, a többiek meg a magyar katolikus egyház előkelő tagjai. Csak nem akarja ezeket Vaszary Kolos a nemzet kebeléből kiteszítani?”⁴² Vázsonyi nem finomkodott, amikor a magyarság árulójának bélyegezte azt, aki a haza testéből ki akarja vetni a zsidókat: „Azért, mert a zsidóság nagy részének faji származása tisztán kimutatható, míg a magyarság többi részének származása homályos és sokszoros vegyülés következtében tisztán nem bizonyítható: a magyar nyelven beszélő, a magyar kultúrában növekedett, a magyar nemzetért dolgozó zsidóságot a nemzet testéből kivetni nem lehet. Aki a zsidók kizárására célzó elméleteket hirdet, nem csak a zsidók, de elsősorban a magyarság ellen vétkezik, mert azt gyengíti erejében.”⁴³

Az *Egyenlőség* munkatársai az egyéb egyházpolitikai javaslatoktól elválasztva szerették volna elfogadtatni a recepciót, nem titkolva félelmeiket, hogy a kötelező polgári házassággal, az állami anyakönyvezéssel

---

40 Vázsonyi, 1893. március 3. 2.

41 Vázsonyi, 1893. március 3. 2.

42 Vázsonyi, 1893. március 3. 2.

43 Vázsonyi, 1893. március 3. 2.; Az arra való hivatkozás, hogy a zsidóság integrációja erősíti a magyarság erejét, az 1840-es évektől fontos eleme a zsidó politikai frazeológiának.; Vaszary Kolos okfejtése az „exklusív zsidó nemzetről” Palágyi Lajost is megihlette, aki némi következetlenséget vélt felfedezni abban, hogy „az »exkluzív« zsidók éppen azok, kik »recepcziót« akarnak, – s éppen azok, kik állítólag »elkülönítik« magukat, kívánják a »bevételt«.” Palágyi Lajos: A zsidó nemzet. *Egyenlőség*, 1893. március 3. Melléklet 1.

és a vallás szabad gyakorlatával szembeni ellenállás veszélyeztetheti a recepció sikerét.⁴⁴ Vázsonyi több cikkben is rámutatott arra, hogy a recepció nem hozható összefüggésbe a többi javaslattal, így gyorsan és könnyen megvalósítható az 1868. évi LIII. tc. megfelelő részeinek az izraelitákra való kiterjesztésével.⁴⁵ Az egyházipolitikai javaslatok többsége ugyanis az elkeresztelési válságból eredeztethető, amit a katolikusok és a protestánsok közötti ellentét szült.⁴⁶ A recepció azonban nem függ össze a polgári házassággal, amely a magánjog körébe tartozó házassági jog átalakítását igényli, a polgári anyakönyvezés bevezetése pedig a közigazgatási jogi szabályozás függvénye. Vázsonyi arra is rámutatott, hogy javaslatok többsége az állam és az egyház elválasztását célozza, amelynek megoldása hosszabb időt igényel. Az izraelita recepció azonban „[...] mindössze egy általánosan elismert sérelem orvoslása, a zsidó felekezet végleges befogadása a magyar nemzet keblébe. Ezért volna bűn a szabadelvűség ellen ezt a kérdést odakötni más kérdéshez, hogy avval együtt vánszorogjon.”⁴⁷

Az *Egyenlőség* fenti törekvése azonban kevés sikerrel járt, ami 1893 telétől legfőképpen a kötelező polgári házasság körüli vitákban mutatkozott meg.⁴⁸ Miután a Wekerle-kormány hivatalba lépésekor deklarálta, hogy kitüntetett figyelmet fordít a polgári házasság előkészítésére, a katolikus egyház intenzív politikai ellenkampányt indított. A klérus a polgári házasságkötést is dogmatikai indokkal, mindenekelőtt a házasság szentségére és felbonthatatlanságára hivatkozva utasította el, másfelől

---

44 Vázsonyi Vilmos: A kultuszvita és a recepció. *Egyenlőség*, 1893. március 10. 1–3.

45 Vázsonyi Vilmos: A káosz. *Egyenlőség*, 1892. október 14. 1–3.; Uó: Az új kormány programja. *Egyenlőség*, 1892. november 25. 1–3.; Márkus Dezső: A recepcióról szóló törvényjavaslat. *Egyenlőség*, 1892. október 7. 2–3.

46 Az elkeresztelési válság a keresztény felekezetek viszonzosságát szabályozó 1868. évi LIII. tc. értelmezéséből nőtt ki, a törvény 12. §-a ugyanis kimondta, hogy a vegyes házasságokból született gyermekek nemük szerint kövessék szüleik vallását. A paragrafus az egyházak gyakorlatát igyekezett kiiktatni, amelynek értelmében a vegyes házasságot kötők reverzális formájában tettek ígéretet arra, vagy mondtak le arról, hogy születendő gyermeküket saját vallásukban neveljék. A reverzalist főként a katolikus egyház követelte, ezért a paragrafus leginkább a katolikus gyakorlatot sértette, így a lelkészek gyakran kereszteltek meg olyan gyermekeket, akik a törvény értelmében más egyház kebelébe tartoztak. A gyakori elkeresztelések megakadályozására Trefort Ágoston kultuszminiszter 1884-ben, majd Csáky Albin kultuszminiszter 1890-ben rendelettel próbált érvényt szerezni a törvénynek. 1868:LIII. tc. A törvényesen bevett felekezetek viszonzosságáról. In: *CJH. 1836–1868. évi törvénycikkek*. 506–508.; Salacz, 1938. 9–122.

47 Vázsonyi Vilmos: A káosz. *Egyenlőség*, 1892. október 14. 1–3

48 Mezei Ernő: A recepció kilátásai. *Egyenlőség*, 1893. február 10. 1–2.; Mezei az első között figyelmeztetett arra, hogy a polgári házasság körül keletkező viharban a recepció ügye elsikkadhat.

a katolikus ellenérveknek zsidó vonatkozása is volt.⁴⁹ 1893. februárban nagy port kavart Wolafka Nándor debreceni prépost nyilatkozata, amely szerint a polgári házasság elsősorban a zsidóság érdekét szolgálja, hiszen alkalmas keretként szolgálhat az egyház által tiltott keresztény–zsidó vegyes házasságokhoz.⁵⁰

A neológ hetilap írói azonnal reagáltak, „klerikális furfang”-nak nevezték a katolikus taktikát, amely a kötelező polgári házasság kérdésében a zsidók rovására akarja megtéveszteni a közvéleményt, s amely kettős célt szolgál: „meg kell gyűlöltetni a polgári házasságot a zsidó vonatkozás előtűntetésével és meg kell gyűlöltetni a zsidókat a polgári házasság révén.”⁵¹ A lap vezércikke elemezte a kötelező polgári házasság és a vegyes házasság intézménye közötti különbségeket, s rámutatott arra, ha a kormány valóban a zsidó–keresztény vegyes házasság megvalósítása érdekében kezdeményezte volna a házasságkötés polgári formáját, megelégedett volna a fakultatív polgári házassággal, s a házasságkötést – a vegyes házasságok kivételével – az egyházak hatáskörében hagyta volna. A kötelező házasság azonban alapvetően polgári intézmény, amely arra irányul, hogy csökkentse az egyházak szerepét, illetve kiiktassa az egyházi jog különbözőségeiből származó konfliktusokat a házasság intézményéből.⁵²

Az *Egyenlőség* azt is igyekezett elkerülni, hogy elemzőik a polgári házassághoz fűződő állítólagos zsidó érdekek cáfolata közben akár a polgári házasság liberális intézményét is elvesseék. A kötelező polgári házasság ugyanis a konzervativizmus és a liberalizmus választóvízének bizonyult, ebben a kérdésben dőlt el a két erő harca, amelynek kimenetele a többi javaslat sorsát is befolyásolta. Vázsonyi Vilmos ezért vezércikkben sietett újra tisztázni a polgári házasság és a vegyes házasság közötti különbségeket.⁵³ Arra is rámutatott, hogy az izraelita felekezet egyedül a recepció kivívásában érdekelt, hiszen a többi javaslat vallási értelemben számára is ugyanolyan hátrányokkal jár, mint a többi egyház számára: az állami anyakönyvezés súlyos megpróbáltatásnak teszi ki a szegényebb zsidó papságot, mivel csökkenti a rabbik jövedelmét,

---

49 A püspöki kar emlékiratai. *Magyar Állam*, 1893. március 11. 1–2.; Salacz, 1938. 234–237., 280–317.

50 Zemléni Árpád: Türelmetlen páterek. *Egyenlőség*, 1893. február 24. 3–4.

51 Ugyanaz: Klerikális furfang. *Egyenlőség*, 1893. február 24. 2.; Szabolcsi: A debreceni prépost-plébános. Uo. 11.

52 Ugyanaz: Klerikális furfang. *Egyenlőség*, 1893. február 24. 1–3.

53 Vázsonyi Vilmos: A polgári házasság és a zsidók. *Egyenlőség*, 1893. november 3. 1–3.

míg a vallás szabad gyakorlatának, a felekezetenélküliség lehetőségének elismerése a hitközségek fennállását is nehezíti. Mégis úgy vélte, a felekezetnek nem szabad akcióba lépnie a javaslatok ellen, mert vallás-szabadság nélkül nincs szabadelvűség, az állami anyakönyvezés nélkül pedig nem lehet kicsavarni a fegyvert „az államellenes nemzetiségi papok és az intoleráns klerikálisok kezéből”. Nem vitatta, hogy a kötelező polgári házasság a vegyes házasság jogi feltételeit is megteremti, de azt is hangsúlyozta, hogy felekezeti szempontból nem szolgálja a zsidóság érdekeit, hiszen a vegyes házasságokban született gyermekek legtöbb esetben keresztényként nőnek fel, s nem a zsidóság létszámát gyarapítják. Mindazonáltal a polgári házassággal kapcsolatosan is felszólította a híveket a felekezeti szempontok háttérbe szorítására: „A kötelező polgári házasság a magánjogi jogegyenlőség betetőzése, ellene tehát zsidó részről a legcsekélyebb kifogást sem szabad emelni. A felekezet, mint ilyen, sem mellette, sem ellene ne szóljon, az egyesek cselekedjenek mint jó magyarok és szabadelvűek.”⁵⁴

Vázsonyi a recepciós törvényjavaslat beterjesztésekor az elsők között mutatott rá a tervezet hiányosságaira. A polgári házasság körül egyre mélyülő társadalmi vita közepette a kormány 1893. április 26-án a képviselőház elé terjesztette a recepcióról szóló törvényjavaslatot,⁵⁵ amit Vázsonyi Vilmos vezércikkben üdvözölt.⁵⁶ Egyetértett a javaslattal, amely az izraelitákra is kiterjesztette az 1868. évi LIII. tc.-nek az áttérést szabályozó 1–8. és 14. §-ait, s azt is helyeselte, hogy nem kaptak benne helyet a vegyes házasságokról rendelkező 9–13. és 15–17. §-ok.⁵⁷ A javaslat fogadtékosságaként értékelte azonban a 18–24. §-ok kimaradását, amelyek az áttéréstől és a házasságtól függetlenül szabályozzák a bevett felekezetek jogállását: rendelkeznek az örökbe fogadott gyermekekről, felmentenek más felekezetek ünnepei alól, kimondják a hitközséghez való tartozás kötelezettségét, lehetőséget adnak a közös temetkezésre, biztosítják az egyházi segélyre való jogosultságot és az új egyházi gyülekezet alapításának autonóm jogát. Vázsonyi nem talált magyarázatot arra, miért

---

54 Vázsonyi, 1893. november 3. 3.

55 Törvényjavaslat az izraelita vallásról. In: *Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai*. I–XXXVII. (Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai.) H. n. [Budapest] 1892–1896. [a továbbiakban: Képviselőházi Irományok 1892–1896.] X. 369. sz. 290–293.

56 Vázsonyi Vilmos: A recepció megvalósítása. *Egyenlőség*, 1893. április 28. 1–3.

57 Az 1868:LIII. tc. 1–8. §-a rögzíti az áttérés formai feltételeit, a 14. § rendelkezik az áttért szülők 7 éven aluli gyermekeiről, akik nemük szerint követik az áttértet. In: *CJH. 1836–1868. évi törvénycikkek*. 506–507.

nem terjeszti ki a javaslat a hét szakaszt a zsidó vallásra, ezért úgy vélte, a recepciós végrehajtó bizottság feladata, hogy a törvényjavaslat fogyatékoságainak orvoslását kérje a kormánytól. A bizottság azonban úgy döntött, hogy a zsidó képviselők közbenjárását veszi igénybe. Ezért arra kérte az izraelita országgyűlési képviselőket, hogy már a javaslat képviselőházi bizottsági tárgyalásai során próbálják meg kiküszöbölni a hiányosságokat.⁵⁸

A képviselőház illetékes bizottságai beváltották a hozzájuk fűzött reményeket. A közoktatásügyi bizottság egy újabb paragrafus beiktatásával kívánta beemelni a törvényjavaslatba az 1868. évi LIII. tc. 18–21. és 23. §-ait,⁵⁹ illetve olyan intézkedés előkészítésére tett javaslatot, amely a jövőben biztosítaná, hogy rabbik csak magyarul tudó magyar állampolgárok lehessenek. Az igazságügyi bizottság általánosságban és részleteiben is egyhangúlag elfogadta a közoktatásügyi bizottság által javasolt kiegészítéseket.⁶⁰

Vázsonyi Vilmos „történeti értékű okmány”-ként értékelte a közoktatásügyi bizottság 1893. december 13-án nyilvánosságra hozott jelentését, és megelégedéssel vette tudomásul az újabb szakaszok felvételét a törvényjavaslatba.⁶¹ Elfogadta a temetőkre vonatkozó paragrafus kihagyását, illetve üdvözölte a bizottság javaslatát olyan rendelkezés előkészítésére, ami garantálná, hogy a jövőben csak magyarul tudó magyar állampolgárok lehessenek rabbik. Határozottan kifogásolta azonban az 1868. évi LIII. tc. 24. §-ának mellőzését, amely a vallásfelekezetek kizárólagos jogaként határozza meg az egyházi gyülekezetek alakítását, az anyaegyházak leányegyházakká és a leányegyházak anyaegyházakká alakítását.⁶² Úgy vélte, a kimaradt szakasz a felekezeti autonómia legsarlatosabb jogát tartalmazza, nélküle a hitközség-alakítás kérdésében

---

58 Hírek. *Egyenlőség*, 1893. május 5. 8.

59 A közoktatásügyi bizottság jelentése, a vallás- és közoktatásügyi miniszter által „az izraelita vallásról” benyújtott 300. sz. törvényjavaslat tárgyában. In: *Képviselőházi Irományok 1892–1896*. XVI. 541. sz. 176–183.; 1868:LIII. tc. A törvényesen bevett felekezetek viszonzosságáról. 18–21., 23. §. In: *CJH. 1836–1868. évi törvéycikkek*. 507–508.

60 Az igazságügyi bizottság jelentése, „az izraelita vallásról” szóló törvényjavaslat tárgyában. In: *Képviselőházi Irományok 1892–1896*. XXI. 656. sz. 16–18. Az igazságügyi bizottságban négy izraelita képviselő is helyet foglalt: Chorin Ferenc, Jellinek Artúr, Mandel Pál, Neumann Ármin.

61 Vázsonyi Vilmos: A kiegészített javaslat. *Egyenlőség*, 1893. október 20. 1–3.; Uő: Egy lépés előre. *Egyenlőség*, 1893. december 15. 1–3.

62 1868:LIII. tc. A törvényesen bevett felekezetek viszonzosságáról. 24. §. In: *CJH. 1836–1868. évi törvéycikkek*. 508.

nem a bevett, hanem csak az elismert felekezek jogállásával fog bírni a felekezet, hiszen a jövőben is csupán miniszteri engedéllyel alakulhatnak a hitközségek. Vázsonyi a kérdéses szakasz felvétele mellett érvelve az autonómia kereteit illetően a felekezet jelenlegi helyzetének tudomásulvételét indítványozta: „Tény, hogy jelenleg két különböző szervezete van a vallásban egységes magyar zsidóságnak. Ebből le kell vonni a konzekvenciákat. Mindkét szervezet országos és így gyakorolhatja a hitközség-alakítás jogát.”⁶³ Ezért azt javasolta, hogy a jövőben az autonóm kongresszusi és ortodox szervezet engedélyével alakuljanak a hitközségek, szabályba foglalva, hogy egy helységben csak egy kongresszusi és egy ortodox hitközség állhat fenn, és csak a status quo hitközségek alakítása igényeljen miniszteri jóváhagyást. „Persze mindehhez az is szükséges, hogy a két szervezet ne csak látszat és papirosvár legyen, hanem igazi gyakorlat, életteljes szervezet.”⁶⁴

A képviselőház 1894. június 26-án rövid általános vita után, részletes vita és észrevétel nélkül szinte egyhangúlag elfogadta a recepcióról szóló törvényjavaslatot.⁶⁵ Az *Egyenlőség* a szabadelvűség győzelmeként ünnepelte a képviselőház döntését. Vázsonyi értékelése szerint a „recepció azt jelenti, hogy vallásunk része lesz a magyar alkotmánynak, hogy magyar vallássá emeltetik. [...] Vallásunk joga eddig szokáson és rendeleteken alapult, most a törvény szilárd alapjára emeltetik.”⁶⁶ Emlékeztetett arra, hogy a sikerhez nagymértékben hozzájárult a recepció mozgalom, amely a vidéki zsidóság segítségével kiemelte a felekezetet a tétlen opportunizmusból. A recepció kivívása annak is köszönhető, hogy a mozgalom vezetői elkülönítették azt a szervezet kérdéseitől, és kizárólag az 1868. évi LIII. tc.-nek a zsidó vallásra való kiterjesztését tűzték ki célul. A recepció közelgő győzelme azonban akkor válhat teljessé, ha a felekezet működőképes szervezetet hoz létre: „Ha az állam teljesítette irántunk kötelességét, tegyük meg kötelességünket magunk iránt önmagunk is.”⁶⁷

---

63 Vázsonyi Vilmos: A recepció sorsa. *Egyenlőség*, 1894. június 1. 4.

64 Uo.

65 A törvényjavaslat tárgyalása: *Képviselőházi Napló 1892–1896*. XIX. 1894. június 26–27. (360–361. orsz. ülés) 289–299.

66 Vázsonyi Vilmos: A győzelem útján. *Egyenlőség*, 1894. június 29. 2.

67 Uo.

A kongresszusi irányzat szervezetéért

Jóllehet Vázsonyi a vallási egyenlőség megvalósítása érdekében valóban következetesen elválasztotta egymástól a recepció és a vallásszervezet kérdését, már első vezércikkében szorgalmazta a kongresszusi-neológ irányzat szervezetének újjáteremtését: „Sikeres harcot csak rendezett sereggel lehet folytatni, pedig a zsidó hívek seregei rendezetlenek. Van községi szervezetünk olyan, amilyen, de nincsen a községek közt semmi kapocs, nincs testület, mely jogosítva volna az egész zsidóság képviselőjére, nincsen fej, mely hivatottan a zsidóság vezérének mondhatná magát. És hogy ez így van, annak már nem a társadalom, nem a kormány, hanem csupán a zsidóság tétlensége az oka. Nem kérünk azért hierarchiát a zsidó felekezetnek, mely ellentétben áll vallásunk szabad szellemével; amit kérünk, az a rend. Ha az orthodoxia makacsul vonakodnék a közös szervezkedéstől, maradjon szervezetlenül; de az ő vonakodása nem lehet ok arra, hogy a többiek is szervezetlen állapotban maradjanak.”⁶⁸

A recepció mozgalom lendülete a neológ irányzat csúcsszervét, a Magyarországi Izraeliták Országos Irodáját is fellépésre készítette, amely 1892. február 3-án kibocsájtott körlevelében 1869 óta először kezdeményezte a kongresszusi irányzat községkerületeinek újjászervezését.⁶⁹ Ennek hatására 1892 tavaszán és nyarán 12 községkerület alakult újra, amelyek támogatásukról biztosították a recepció mozgalmat.⁷⁰ 1892.

---

68 Veiszfel Vilmos: Viszonosság és szervezet. *Egyenlőség*, 1889. február 17. 3.

69 Schweiger Márton: Községkerületek megalakulása. *Magyar-Zsidó Szemle*, 1892/9. 73–91.; Az izr. orsz. iroda elnökének körlevele. *Egyenlőség*, 1892. február 5. 1. melléklet 1–8.; Az 1868. évi egyetemes gyűlés határozata értelmében a magyarországi és az erdélyi hitközségek 26 községkerületet alkotnak. Egyetemes gyűlés határozatai. In: Hajnóci R. József: *A magyar zsidók közjoga. Betű- és számsoros útmutató a magyarhoni izraeliták felekezeti ügyeinek törvényes szervezetében*. Lőcse: A szerző kiadása, 1909. 86–87.

70 VIII. községkerület (Vas és Sopron megye): A községkerületek alakulása. *Egyenlőség*, 1892. április 1. 6.; IX. községkerület (Zala és Somogy megye): Községkerületi alakulások. *Egyenlőség*, 1892. április 22. 9.; XXII. községkerület (Csongrád, Csanád, Torontál megyék): Községkerületi alakulások. *Egyenlőség*, 1892. május 6. 10.; XXIII. községkerület (Temes, Arad és Krassó-Szörény megye), XII. községkerület (Győr, Komárom és Esztergom megye), X. községkerület (Tolna és Baranya megye): Négy izraelita községkerület megalakulása. *Egyenlőség*, 1892. május 13. 1–7.; XI. községkerület (Fejér és Veszprém megye): Steinherz Jakab: A XI. községkerület gyűlése. *Egyenlőség*, 1892. május 20. Melléklet 3.; IV. községkerület (Liptó, Turóc és Árva megye): A IV. községkerület gyűlése. *Egyenlőség*, 1892. május 27. Melléklet 2–3.; III. községkerület (Trencsén megye), XXI. községkerület (Békés, Bihar megye). Községkerületek alakulása. *Egyenlőség*, 1892. június 3. 3–5.; VII. községkerület (Bács-Bodrog megye). *Egyenlőség*, 1892. június 24. Melléklet 1–2.

május 3-án alakult meg a legnépesebb, a mintegy 127 ezer főnyi zsidó lakossal rendelkező Budapest és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye hitközségeit magában foglaló VI. községkerület,⁷¹ amelynek vezetője az Országos Iroda elnöke, Schweiger Márton lett. Elnökségében helyet foglaltak többek között Mezei Mór és Wahrmann Mór mint a recepció végrehajtó bizottság tagjai, valamint Chorin Ferenc és Neumann Ármin országgyűlési képviselők.⁷² A kerületi képviselők Ullmann Sándor indítványára kimondták, hogy üdvözlik és helyeslik a recepció mozgalmát és készek azt segíteni. Ezért utasították az elöljáróságot, hogy a kerületi elnökök támogassák az országgyűlés elé terjesztendő kérvényt és esetleg önálló kérvénnyel is mozdítsák elő a felekezet recipiálását az országgyűlésnél és a kormánynál.

1893 nyarától Vázsonyi Vilmos is részt vett a VI. községkerület munkájában, miután Huppert Bernát monori hitközségi elnök helyére kerületi képviselővé választották.⁷³ Elsősorban neki köszönhető, hogy 1893 júniusában a testület évi közgyűlése nem fogadta el a községkerületi elnökök áprilisi határozatát, miszerint csak az egyházpolitikai törvényjavaslatok tárgyalása után fogják kezdeményezni az egyetemes gyűlés összehívását,⁷⁴ hanem inkább a kongresszus sürgős előkészítése mellett döntött.⁷⁵ Vázsonyi kerületi képviselőként debütáló beszédében a községkerületek egy éve megindult újjáalakítását két szempontból ítélte meg. Pusztán jogi szempontból, a kongresszusi irányzat 1869-ben elfogadott alapsza-

---

71 Az 1890. évi népszámlálás szerint Budapesten 103 317 (21%), Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyében 23 792 (3,5%) izraelita élt. Kovács Alajos: *A zsidóság térfoglalása Magyarországon*. Budapest: A szerző kiadása, 1922. 60.

72 A VI. izraelita községkerület alakuló gyűlése. *Egyenlőség*, 1892. május 6. Melléklet 1–8.; a községkerület elöljárósága: elnök: Schweiger Márton, elnökhelyettes: dr. Kohn Sámuel, elöljárók: Chorin Ferencz, Hatvani Deutsch Bernát, Kecskeméti Lajos (Kecskemét), Mezei Mór, Simon József, Sváb Károly, Tenczer Pál, Wahrmann Mór, Weisz Simon (Kalocsa) I. bíróság elnöke: Deutsch Sámuel, elnökhelyettes: dr. Neumann Ármin. II. bíróság elnöke: Ullmann Sándor, elnökhelyettes: Tatai Adolf.

73 Három új községkerületi képviselő. *Egyenlőség*, 1893. június 9. 8.

74 A községkerületi elnökök gyűlése. *Egyenlőség*, 1893. április 14. 6–9.; Mezey Ferenc: Izraelita községkerületi elnökök ülése. *Magyar-Zsidó Szemle*, 1893/4. 226–235.

75 Az elöljáróság Schweiger Márton vezetésével beszámolt arról, mit sikerült teljesíteni az előző évi vállalásaiból. Kiemelte, hogy miután az 1892. májusi kultuszvitában a kormány elkötelezte magát a recepció mellett, nem volt szükség arra, hogy a kerület önálló kérvény szerkesszen. Az egyetemes gyűlés összehívására vonatkozóan elfogadta a kerületi elnökök 1893. áprilisi határozatát. A VI-ik izraelita községkerület közgyűlésének napirendje. *Egyenlőség*, 1893. június 9. 3–4.; a fontos lépés. I. *Egyenlőség*, 1893. június 16. 2–3.; a VI. községkerület közgyűlése. Uo. 3–9.

bályaira hivatkozva az újjászervezést törvénytelennek nyilvánította.⁷⁶ Helyesen mutatott rá, hogy az Országos Iroda az elmúlt 23 év alatt a kongresszusi szabályzat egyetlen előírását sem teljesítette, hiszen nem alakította újra a községkerületeket, nem választott kerületi elnököket és nem tartott egyetemes gyűlést. Ugyanakkor a felekezet mandátuma nélkül megtartotta pozícióját és élvezte az izraelita iskolaalap támogatását. Schweiger Mártonnak a VI. községkerület összehívására sem volt joga, mert a szabályzat szerint azt csak a kormány által kinevezett kerületi biztos és a megválasztott kerületi elnök kezdeményezheti, az előbbi mandátuma azonban már 1869-ben, az utóbbié pedig 1872-ben lejárt. Ezért hasonlóan törvénytelennek tekintette a többi községkerületet.

Mérlegelve azonban azt, hogy a hitközségek már megválasztották képviselőiket és a kerületi ülés valóban megalakult, Vázsonyi mégis elfogadta a közgyűlést. A kongresszusi szabályzat alapján ugyanakkor elutasította a községkerületi elnökök határozatát és az elnökség előterjesztését arról, hogy az egyetemes gyűlést csak az egyházpolitikai törvények elfogadása után hívják össze. A kongresszusi szabályzat értelmében ugyanis háromévente egyetemes gyűlést kellett volna tartani. Ez azt is jelenti, hogy az előző évi szervezkedés kezdetén először az egyetemes gyűlés összehívását kellett volna kezdeményezni a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnál. Vázsonyi úgy vélte, hogy a községkerületi elnökök lábbal tiporják a szabályzatot, amikor tetszőlegesen értelmezik azt, hiszen nincs joguk arról dönteni, mikor rendezzenek kongresszust. Ezért az egyetemes gyűlés haladéktalan egybehívásának előkészítésére tett indítványt. Többek között azért, mert szükségesnek ítélte a jelenlegi kongresszusi szabályzat megváltoztatását. Vázsonyi szerint a szabályzat a gettóból kiszabadult zsidóság számára készült és nem a mai nemzedék számára, ráadásul a miniszteri rendeletek azóta „keresztül-kasul

---

76 Egyetemes gyűlés határozatai. In: Hajnóci, 1909. 78–113.; Harai László (összeáll.): *A vallás- és közoktatásügyi igazgatás hatályos jogszabályainak gyűjteménye. II. rész. Vallásügyi igazgatás. IV. különös rész. Görög keleti egyház, izraelita és baptista vallás-felekezetek, iszlám vallás.* Budapest: A M. Kir. Vallás- és Közoktatási Miniszter, 1943. 317–358.

lyukgatták”.⁷⁷ Korszerűtlenségét jelzi például a kerületi beosztás, ami akkor alakult ki, amikor a zsidóság még egységes szervezetet alkotott. Az azóta elszakadó ortodoxok azonban nem lettek tagjai a kerületeknek, ezért több, hivatalosan továbbra is fennálló kerületben egyáltalán nincs vagy nagyon kevés a kongresszusi hitközség. Példaként említette a kongresszusi szabályzat értelmében külön-külön önálló községkerületet alkotó Máramaros, Ugocsa, Zemplén, Szabolcs és Hajdú vármegyéket, amelyek elnökei e kerületek megalakulása esetén ugyanolyan joggal rendelkeznének, mint a közel 150 ezer izraelitát képviselő VI. községkerület elnöke.⁷⁸ Úgy vélte, az egyetemes gyűlés azonnali összehívását az is indokolja, hogy az Izraeliták Országos Irodájának nincs törvényes költségvetése. A kongresszusi szabályzat szerint az Iroda költségvetését az izraelita iskolaalap terhére az egyetemes gyűlés állapítja meg, illetve a kerületi elnökök az egyetemes gyűlés jóváhagyása nélkül nem eszközölhetnek kiadásokat.⁷⁹ A kongresszus azonban 23 éve nem ült össze, így az Iroda jogcím nélkül részesedik az iskolaalapból, amelyre ezáltal a kerületi elnökök sem formálhatnak jogot. Vázsonyi ezért törvénytelen intézménynek nyilvánította a törvényes költségvetéssel nem rendelkező Országos Irodát és a következő határozati javaslatot terjesztette a közgyűlés elé: „A hatodik községkerület képviselője felhívja a kerületi elnököket, hogy az egyetemes gyűlést haladék nélkül hívják egybe.”⁸⁰

---

77 Vázsonyi Trefort Ágoston kultuszminiszter rendeleteire utalt, amelyek az anyakönyvezésen keresztül, az anyakönyvi kerületek és az anyakönyvezési joggal felruházott anyahitközségek létrehozásával szabályozták a hitközségek működését. A vallás- és közoktatási miniszter rendelete az izraelita hitközségek ügyeinek és az anyakönyvi ügyszó való viszonyuknak szabályozása tárgyában 1924. eln. szám alatt. In: *Magyarországi Rendeletek Tára 1885*. Budapest: M. Kir. Belügyminisztérium, 1885. 1988–2074.; a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelete az izraelita anyakönyvek vezetése tárgyában 1191. eln. szám alatt. In: *Magyarországi Rendeletek Tára 1888*. Budapest: M. Kir. Belügyminisztérium, 1888. 1069–1077.

78 A községkerület tényleges létszámára lásd a 70. jegyzetet.

79 Az Országos Izraelita Iskolaalapot 1850. szeptember 20-án Ferenc József hozta létre, amikor eltörölte a szabadságharcot támogató zsidó gyülekezetekre kirótt hadisarcot, és cserében arra kötelezte a zsidóságot, hogy fizessen be 1 millió forintot egy országos tanügyi alap céljára. Az 1855-re összegyűlt összegből négy mintafőelemi iskolát alapítottak Temesváron, Pécsen, Sátoraljaújhelyen és Pesten, az utóbbit 1859-ben tanítóképzővé bővítették. Az iskolaalap finanszírozta 1874-ben az Izraelita Siketnémák Országos Intézete és 1877-ben az Országos Rabbiképző Intézet létrehozását, valamint a neológ és az ortodox irányzat csúcsszervei, a Magyarországi Izraeliták Országos Irodája és az Ortodox Közvetítő Bizottság működését. Bernstein Béla: *A negyvennyolcas magyar szabadságharc és a zsidók*. Budapest: Múlt és Jövő, 1998. 171–177.; Ujvári, 1929. 397.

80 A VI. községkerület közgyűlése. *Egyenlőség*, 1893. június 16. 7.

A kongresszus azonnali összehívását Mezei Mór és Jellinek Artúr is támogatta. Jellinek sem fogadta el az Iroda álláspontját, miszerint a kongresszus megzavarhatja a törvényhozás munkáját és veszélyeztetheti a recepció elfogadását. Úgy vélte, nincs ennél veszedelmesebb gondolat, hiszen a szervezet és a recepció között eddig csak az utóbbi ellenségei kerestek kapcsolatot. Mezei Mór, jóllehet elfogadta Vázsonyi indítványának indokait, formailag nem értett egyet vele, mert a kerületi ülésnek nincs joga arra, hogy a kerületi elnököket utasítsa vagy felelősségre vonja. Ezért a következő módosítást javasolta: „A VI. községkerület képviselő testülete az egyetemes gyűlés azonnali egybehívását sürgősen szükségesnek tartja, utasítja elöljáróságát, hogy az ez iránti lépéseket haladéktalanul megtegye és ezt a határozatát hozzájárulás végett az összes kerületekkel közli.”⁸¹ Vázsonyi erre visszavonta javaslatát, s a VI. izraelita községkerület közgyűlése egyhangúlag megszavazta Mezei Mór indítványát az izraelita egyetemes gyűlés összehívásáról.

A Vázsonyi által kezdeményezett kisebb forradalom azonban nem tudta megrengetni az Országos Iroda pozícióját. A következő hetekben és hónapokban a többi községkerület is nyilatkozott a fenti határozatról, s többségük nem támogatta az egyetemes gyűlés azonnali összehívását.⁸² Mindössze a XI. és a XXI. községkerület járult hozzá a VI. községkerület határozatához.⁸³ Nyolc kerület azonban tudomásul vette a kerületi elnökök 1893. áprilisi döntését, amely szerint a kerületi elnökök gyűlése csak az egyházpolitikai törvényjavaslatok tárgyalása után fogja kezdeményezni az egyetemes gyűlés összehívását.⁸⁴ Vázsonyi Vilmos mindezt úgy értékelte, hogy a községkerületek a régi reflexek alapján cselekedtek, és „egyszerűen elfogadták a központból kiküldött blanketta-rendszer szerint készült jelentést”.⁸⁵ Ahogy a központ véleménye volt az is, hogy a recepció elfogadása előtt nem tanácsos kongresszust tartani. Ezért emlékeztetett arra, hogy az Országos Iroda a recepció mozgalom tetőfokán

---

81 A VI. községkerület közgyűlése. *Egyenlőség*, 1893. június 16. 7.

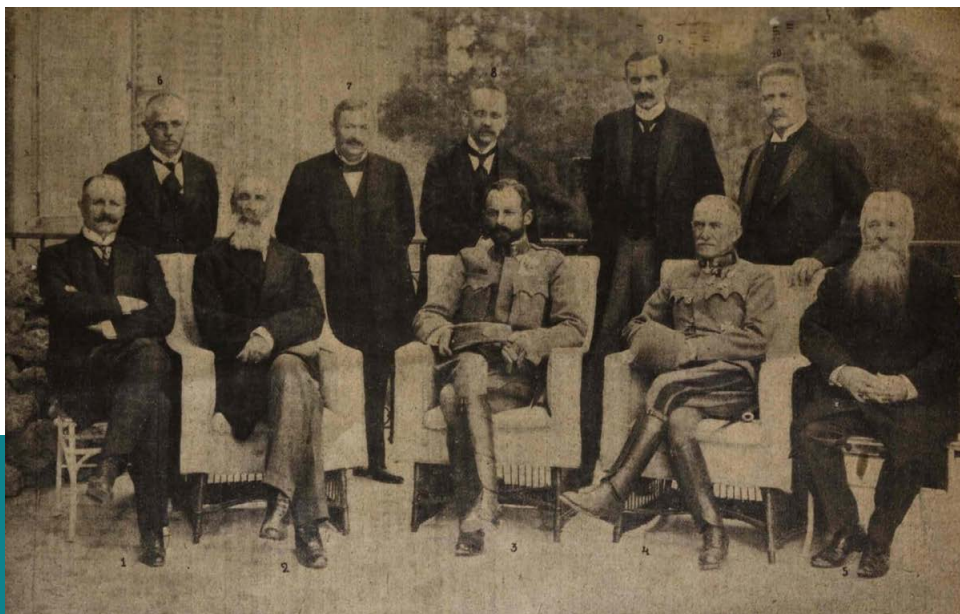
82 Két községkerület gyűlése. I. A XXIII. községkerület. II. A XII. községkerület. *Egyenlőség*, 1893. június 23. 3–5.; a X. izr. községkerület közgyűlése. *Egyenlőség*, 1893. július 28. 5–6.; a IV. izr. községkerület közgyűlése. *Egyenlőség*, 1893. szeptember 1. 8–9.; a XXIII. izr. községkerület közgyűlése. *Egyenlőség*, 1893. október 13. 4–5.; *Hirek. Egyenlőség*, 1893. október 20. 11.

83 Steinherz Jakab: A mi helyzetünk. *Egyenlőség*, 1893. július 28. 4–5.

84 1894. júniusig a 12 megalakult községkerület közül 3 a kongresszus azonnali összehívása mellett nyilatkozott, 8 elvetette a VI. községkerület határozatát, 1 nem nyilatkozott. A VI. izr. községkerület évi gyűlése. *Egyenlőség*, 1894. június 8. Melléklet 7.

85 Vázsonyi Vilmos: Az ujjászervezkedés. *Egyenlőség*, 1893. június 30. 1–3.

adta ki a kerületek újjászervezésének jelszavát. Igazán furcsa felfogás, vélte, hogy az egyetemes gyűlés árt a recepciónak, de a kerületi elnökök gyűlése és a kerületi gyűlések nem károsítják.

Az Esterházy-kormány, Vázsonyi Vilmos hetes számmal jelölve, 1917.

Wikimedia Commons

Vázsonyi 1894. júniusi 4-én a VI. községkerület harmadik évi közgyűlésén is folytatta az egyetemes gyűlés azonnali összehívására irányuló tevékenységét.⁸⁶ Elvetve a kerületi előjáróság jelentését, miszerint a 12 megalakult községkerület közül 8 nem támogatja az egyetemes gyűlés azonnali összehívását, ismételten hangsúlyozta, hogy a kerületeknek nincs joga arra, hogy célszerűségi szempontok alapján döntsenek, hiszen a kongresszusi irányzat újjászervezése a kongresszusi szabályzat értelmében kezdődött, ami előírja az egyetemes gyűlés háromévenkénti összehívását. Ugyanakkor rámutatott arra, hogy a kongresszusi szabályzat, azon belül a választási szabályok nem felelnek meg a jelenlegi helyzetnek, ezért megváltoztatásukra tett javaslatot. Vázsonyi abban látta a probléma gyökerét, hogy Magyarország és Erdély 26 községkerülete közül 12 alakult meg, 14 azonban nem. A kerületek többségének hiánya miatt a kerületi elnökök ülése folyamatosan határozatképtelen,

⁸⁶ A VI. izr. községkerület évi gyűlése. *Egyenlőség*, 1894. június 8. Melléklet 1–8.

mivel a szabályzat értelmében az elnökök felének jelenlétére lenne szükség. Így az Országos Iroda elnökének pozíciója is kérdéses, amiről az elnököknek évente kellene döntenie. Az elavult szabályzat az egyetemes gyűlés összehívását is akadályozza. Annak értelmében a kongresszus 86 képviselőből áll, akiket a községkerületek választanak meg. A jelenleg fennálló 12 községkerület azonban mindössze 44 képviselőt választhat, akik nem alkothatnak teljes és törvényes kongresszust. Mivel nincs remény arra, hogy az összes községkerület megalakul, Vázsonyi úgy vélte, olyan módon kell megváltoztatni a választási szabályzatot, hogy a kongresszusi választások ne községkerületi alapon történjenek, hanem más szempontú beosztással 86 kongresszusi kerület jöjjön létre. Ennek érdekében indítványozta, hogy a VI. községkerület hozzon létre bizottságot, és a többi megalakult községkerület hasonló célra kiküldendő bizottságaival egyesülve dolgozza át a jelenlegi választási szabályzatot.⁸⁷ Az elnökség részéről azonban Mezey Ferenc ugyancsak a kongresszusi szabályzatra hivatkozott, amikor rámutatott arra, hogy a VI. kerület nem kezdeményezheti a választási szabályzat megváltoztatását. Mindazonáltal a gyűlés úgy döntött, hogy rendkívüli közgyűlést fog összehívni Vázsonyi indítványának megtárgyalására.

Vázsonyi második közgyűlési győzelme után, 1894 nyarán és őszén az Országos Iroda ösztűz alá vette a fiatal publicistát, aki ellen a *Magyar-Zsidó Szemlében* Mezey Ferenc indított támadást.⁸⁸ Mezey a VI. községkerület 1894. június 4-i közgyűléséről készített utólagos beszámolójában kizárólag az Országos Iroda sikereként könyvelte el a recepció terén elért eredményeket,⁸⁹ és elhibázottnak ítélte a recepció mozgalmat, illetve sorra cáfolta Vázsonyinak a kongresszusi szabályzat megváltoztatását célzó érveit.⁹⁰ Sőt, egyenesen megrágalmazta, amikor burkolt formában az ortodoxia ügynökének nyilvánította, aki a konzervatív irányzat érdekeit képviseli azzal, hogy a felekezet egysége helyett a szakadás

---

87 A VI. izr. községkerület évi gyűlése. *Egyenlőség*, 1894. június 8. Melléklet 1–8. , itt: 8.

88 Mezey Ferenc ügyvéd 1889-től a pesti Chevra Kadisa ügyésze és titkára volt. 1895-től a VI. izraelita községkerület, 1896-tól az Országos Magyar Izraelita Közalap jegyzője; 1902-től az Országos Iroda titkára, 1925-től ügyvezető elnöke, 1927-től elnöke lett. 1927-ban a VI. községkerület elnökévé választották. Ujvári, 1929. 592.

89 A képviselőház 1894. június 27-én szinte egyhangúlag szavazta meg a recepciót. A tárgyalás részleteit lásd *Képviselőházi Napló 1892–1896*. XIX. 1894. június 26–27. (360–361. orsz. ülés) 289–299.

90 Mezey Ferenc: A szervezet. *Magyar-Zsidó Szemle*, 1894/6–7. 320–332.

tudomásulvételére ösztönöz.⁹¹ Ennek érdekében szorgalmazza a szabályzat átalakítását, s javaslataival a kongresszusi irányzat békéjének megzavarására törekszik. Mezey Palágyi Lajost is megvádolta azzal, hogy „Historicus” álnév alatt gyalázta a neológiát az ortodoxia lapjában.

Vázsonyi az *Egyenlőség*ben válaszolt a támadásra. Összefüggést vélt felfedezni Mezey fellépése és az Országos Irodával szemben aratott saját két közgyűlési győzelme között, és emlékeztetett arra, hogy az Iroda épp a recepciós mozgalmat kihasználva adta ki a községkerületek újjáalakításának jelszavát,⁹² ám az intézményt kizárólag az önfenntartás ösztöne vezérelte, hiszen a kongresszusi szabályzatoknak csak azon részét vette komolyan, amely „legális színezettel” látta el az Irodát, míg más részeivel nem törődött. Erre utal az is, hogy a felekezet egységének hamis illúziója mögé bújva halogatja és akadályozza az egyetemes gyűlés összehívását. Vázsonyi rágalomnak nyilvánította Mezey vádjait és kijelentette, továbbra is arra törekszik, hogy megmentse az Irodától a kongresszusi zsidóságot.⁹³ Továbbá biztosította ellenfelét, hogy nem áll szándékában feladni a harcot, mert „a felekezetet nemcsak egy tehetetlen és gyáva, hanem egyúttal egy elvetemült rendszertől is meg kell szabadítani”.⁹⁴

Mezey Ferenc a kemény hangnem hatására párbajra hívta ki Vázsonyit, aki jóllehet korábban több tusát is vívott, ekkor már mint a párbajellenes mozgalom egyik vezetője,⁹⁵ előre kiszámítható módon visszautasította a kihívást.⁹⁶ Mezey igyekezett kiaknázni a visszautasításban rejlő lehetőségeket, ezért több lapban is közzétette, hogy „Vázsonyi nem rendelkezik az elégtétel adásához szükséges erkölcsi bátorsággal, a fegyveres elégtétel megtagadását pedig párbajellenes elveivel igyekszik fedezni”.⁹⁷

---

91 Mezey, 1984. 327., 329–330.; Mezey Ferenc: Recepció és szervezet. – Újabb glossák. – *Magyar-Zsidó Szemle*, 1894/8–9. 403–430.

92 Vázsonyi Vilmos: Recepció és szervezet. Válasz a „Magyar Zsidó Szemlé”-nek. – Két cikk. – I. *Egyenlőség*, 1894. augusztus 3. 5–9.; Vázsonyi Vilmos: Recepció és szervezet. – Válasz a „Magyar Zsidó Szemlé”-nek. – Két cikk. – II. *Egyenlőség*, 1894. augusztus 10. 4–7.

93 Uo. 7.

94 Vázsonyi Vilmos: Utolsó szó a „Magyar Zsidó Szemlé”-hez. *Egyenlőség*, 1894. október 19. 10.; Szabolcsi Miksa kiállt Vázsonyi mellett, és bízott abban, hogy a támadás nem fogja elijeszteni a felekezeti ügyektől. Szabolcsi Miksa: Recepczionális babérkoszorú. *Egyenlőség*, 1894. október 26. 7.

95 A párbaj ellen. *Egyenlőség*, 1894. február 16. 11.; Szabó Dániel: Párbaj a dualizmus korában. In: Á. Varga László (szerk.): *Társadalmi konfliktusok*. Salgótarján: Nógrád Megyei Levéltár, 1991. (Rendi társadalom – polgári társadalom 3.) 331–338.

96 A hétről. *Egyenlőség*, 1894. október 26. 5–6.; a nyilatkozatok. Uo. 6–7.; Szabolcsi, 1993. 61.

97 Nyilatkozat. *Pesti Napló*. *Esti kiadás*, 1894. október 24. 4.; Mezey nyilatkozata a *Nemzet* 1894. október 24-i esti és az *Egyetértés* reggeli kiadásában is megjelent.

Vázsonyi az újabb inzultusra a polgári normáknak megfelelő választ adott, jelezve, hogy szívesen áll a sajtóbírótság elé.⁹⁸

A történetek ellenére Vázsonyi 1895 tavaszáig valóban folytatta munkáját, és cikkeiben értékelte a főrendiház tevékenységét, amely a zsidók és keresztények közötti áttérési viszonyosságot elvetve kétszer szavazta le a recepciós törvényjavaslatot.⁹⁹ Vázsonyi 1895. április 5-én írta utolsó vezércikkét, így nem neki jutott a megtiszteltetés, hogy üdvözölje és elemezze a recepció 1895. májusi megszavazását a főrendiházban.¹⁰⁰ A fiatal publicista nem szólalt meg többé a témáról az *Egyenlőség*ben. Visszavonulásához nagyban hozzájárultak a kongresszusi irányzat belső konfliktusai, amelyek hatására a párbajügy után is folytatódtak a személye és a községkerületi ellenzék elleni támadások. 1895. március 25-én a VI. izraelita községkerület rendkívüli közgyűlést tartott a Pesti Izraelita Hitközség dísztermében, hogy megtárgyalja Vázsonyi Vilmosnak a kongresszusi választási szabályzat átalakítására tett előző évi indítványát. A kerületi elöljáróság azonban már 1895. február 24-i ülésén elutasította a javaslatot, s kimondta, hogy „a kongresszus bármely szabályzatát csak egy későbbi kongresszus változtathatja meg. Ennélfogva a legközelebbi kongresszust csak az első egyetemes gyűlés által készített »választási szabályzat« szerint tartja egybehívhatónak és egy oly indítványhoz, mely a kongresszusnak más választási módozatok mellett való egybehívását czélozza, hozzá nem járulhat.”¹⁰¹ Schweiger Márton kerületi elnök ezt a határozatot terjesztette a rendkívüli közgyűlés elé, amely leszavazta Vázsonyi indítványát.

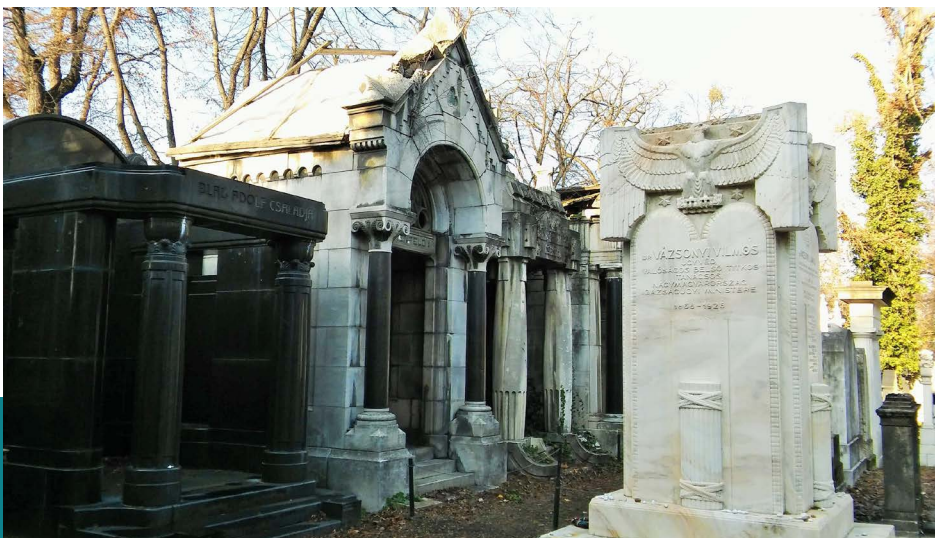
---

98 A nyilatkozatok. *Egyenlőség*, 1894. október 26. 7.

99 Vázsonyi Vilmos: A recepció és a kormány. *Egyenlőség*, 1894. október 26. 1–2.; Uő: A képviselőház feladata. *Egyenlőség*, 1895. április 5. 1–2.

100 Szabolcsi Miksa: Van-e jelentősége a recepciónak abban a formában, melyben a főrendiház megszavazta? *Egyenlőség*, 1895. május 17. 1–3.; Kecskeméti Ármin: Apróságok a főrendiházi ülésből. *Egyenlőség*, 1895. május 17. 5.; Silberstein-Ötvös Adolf: Pütkösdri rózsák. *Egyenlőség*, 1895. május 24. 1–2.; Kecskeméti Ármin: Sevuósz. Uo. 3.; Az izraelita vallás recepcióját az uralkodó 1895. október 16-án a XLII. törvénycikk formájában szentesítette, míg az áttérési viszonyosságot a vallás szabad gyakorlatáról szóló, november 8-án szentesített XLIII. törvénycikk 22. §-a biztosította. 1895:XLII. tc. Az izraelita vallásról. In: Márkus Dezső (szerk.): *CJH. 1894–1895. évi törvénycikkek*. Budapest: Franklin Társulat, 1897. 305–306.; 1895:XLIII. tc. A vallás szabad gyakorlatáról. 22. §. Uo. 313.

101 Hírek. *Egyenlőség*, 1895. március 22. 8.

Vázsonyi Vilmos sírja a Salgótarjáni utcai temetőben

[Wikimedia Commons](#)

1895. június 14-én került sor a VI. községkerület újjáalakulására.¹⁰² A közgyűlésen felerősödtek azok a hangok, amelyek ragaszkodva a felekezet egységének eszméjéhez az ortodoxiával egyesülve szerették volna újjáteremteni az izraelita felekezet szervezetét.¹⁰³ Vázsonyi Vilmos ekkor is a kongresszusi irányzat újjászervezése érdekében szólalt fel, és az egyetemes gyűlés mihamarabbi összehívását szorgalmazta, a túlerő hatására azonban visszavonta indítványát. A közgyűlés ezt követően felsorakozott azon községkerületek mögé, amelyek az Országos Iroda intenciójára a recepció szentesítése utáni időszakra halasztották az egyetemes gyűlést, amelyre azonban sem akkor, sem később nem került sor. A *Magyar-Zsidó Szemle* most sem kímélte Vázsonyit, gúnyos cikkben számolt be visszalépéséről,¹⁰⁴ a községkerületi ellenzékot pedig továbbra is az ortodoxiával való összejátszással gyanúsította.¹⁰⁵

A támadások hatására Vázsonyi Vilmos végleg elidegenedett a felekezeti politikától. Visszavonulása a felekezeti közélettől rámutat arra, hogy jóllehet a recepció érdekében kollégáival sikerült mozgósítani

102 A VI. községkerület alakuló ülése. *Egyenlőség*, 1895. június 14. Melléklet 1–8.

103 Chorin Ferencz kísérlete. Uo. 1–2.

104 Kovács: A szervezet. *Magyar-Zsidó Szemle*, 1895/6–7. 328–337.

105 Kőrösi Imre: *Az orthodoxok és a VI. községkerületi ellenzék*. *Magyar-Zsidó Szemle*, 1895/6–7. 342–347.

a Pesti Izraelita Hitközség vezetését, lehetetlen vállalkozásnak bizonyult változásra készíteni az Országos Iroda által képviselt megcsontosodott reflexeket és rendszereket. Vázsonyi ebben a küzdelemben alulmaradt, ez azonban nem homályosítja el a recepcióért és a felekezetért végzett sokoldalú és áldozatos munkáját. A zsidó közéletben is iskolázott ügyvéd-publicista hamarosan megtalálta helyét az országos politikában, hiszen 1895 májusában megalakította a Demokrata Kört, amely a következő években országos párttá fejlődött.¹⁰⁶ Így, miközben a zsidó felekezeti érdekvédelem elveszített egy nagyszerű elmét és politikust, a magyar polgári baloldal egy olyan embert nyert, aki a következő évtizedekben a polgári liberális, demokrata értékek egyik legmeghatározóbb képviselőjévé vált Magyarországon.¹⁰⁷ Az izraelita felekezet reprezentációja szempontjából nem mellékes, hogy Vázsonyi Vilmos a dualizmus kori Magyarország első és egyetlen olyan minisztere lett, aki izraelita vallásúként került kormányzati pozícióba. Igazságügyi miniszterré történő kinevezésekor a felekezeti orgánumok nem mulasztották el hangsúlyozni, hogy Vázsonyi nem adta fel zsidó identitását. Az 1890-es években végzett munkájának jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, hogy ekkor is elsősorban a felekezeti jogok, a recepció kivívójaként ünnepelték.¹⁰⁸

---

106 Hírek. *Egyenlőség*, 1895. május 24. 12.; Vázsonyi 1894-től tagja a fővárosi képviselő-testületnek, 1901-től haláláig Budapest VI. kerületének képviselője. Pakots, 1927.

107 L. Nagy Zsuzsa: *A budapesti liberális ellenzék 1919–1944*. Budapest: Akadémiai, 1972.; Tókéczki László: *Vázsonyi Vilmos eszmei-politikai arca*. Budapest: XX. Század Intézet, 2005.

108 Lakatos Lajos: Vázsonyi Vilmos. *Egyenlőség*, 1917. június 16. 1–2.; Magyar Lajos: Az új alakulás. Uo. 4–5.; Vázsonyi Vilmos üdvözlése. *Egyenlőség*, 1917. június 30. 8–9.